शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पुर्ण/ अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विक्रम सवंत)	Additional Particulars / Remark
प्रमयपारिका	-	दर्शन	पूर्ण	-	3/6	72	संस्कृत	कागद				

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथातः सामयाचारिकान्धर्मान्व्याख्यास्यामो धर्मज्ञसमयः
प्रमाणं वेदाश्च चत्वारो वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रास्तेषां पूर्वः पूर्वो जन्मतः श्रेयानशूद्रा
णामदुष्टकर्मणामुपनयो वेदाध्ययनमग्न्याधेयं फलवंति च कर्माणि शुश्रूषा शूद्रस्ये
तरेषां वर्णानां पूर्वस्मिन्पूर्वस्मिन्वर्णे निश्रेयसं भूय उपनयनं विद्यार्थस्य श्रुतितः संस्का
रः सर्वेभ्यो वै वेदेभ्यः सावित्र्यनूच्यत इति हि ब्राह्मणं तस्मिन्नभिजनविद्यासमुदेतं स
माहितं संस्कर्तारमिच्छेत् तस्मिंश्चैव विद्याकर्मांतमविप्रतिपन्नं धर्मेभ्यो यस्माद्धर्मा
नाचिनोति स आचार्यः तस्मै न द्रुह्येत्कदाचन स हि विद्यातस्तं जनयति तच्छ्रेष्ठं ज
न्म शरीरमेव मातापितरौ जनयतः अथाप्युदाहरंति य आतृणत्त्यवितथेन कर्णावदुः
खं कुर्वन्नमृतं संप्रयच्छन् तं मन्येत पितरं मातरं च तस्मै न द्रुह्येत्कृतमस्य जानन्निति तमसो
वा एष तमः प्रविशति यमविद्वानुपनयते यश्चाविद्वानिति विज्ञायते न वसंते ब्राह्मणमु

कर्णौ

१ पनयीत ग्रीष्मे राजन्यं शरदि वैश्यं गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणं गर्भैकादशेषु राजन्यं गर्भद्वाद
शेषु वैश्यमथ काम्यानि सप्तम आयुष्काममष्टमे ब्रह्मवर्चसकामं नवमे तेजस्कामं द
शमे न्नाद्यकाममेकादशे इंद्रियकामं द्वादशे पशुकाम माषोडशाद्ब्राह्मणस्यानातीत आ
द्वाविंशात्क्षत्रियस्याचतुर्विंशाद्वैश्यस्य यथाव्रतेषु समर्थस्याद्यानि वक्ष्यामोऽति
क्रांते सावित्र्याः कालमृतुं त्रैविद्यकं नचरेत्तत उपनयेब्रह्मचर्यमब्दमुदकोपस्पर्शनम ब्रह्मचर्यं न ५
थाध्यायोथ यस्य पितापितामहेत्यनुपेतौ स्यातां ते ब्रह्महसंस्तुतास्तेषामभ्यागमनं
भोजनं विवाहमिति विसर्जयेत्तेषामिच्छतां प्रायश्चित्तं यथा प्रथमेऽतिक्रमे ऋतुरेवं संवत्स नी
रं प्रतिपूरुषं संख्याय संवत्सरान् ॥३॥ यावंतोऽनुपेताः स्युः सप्तभिः पावमानीभिर्यदं
तियच्च दूरक इत्येताभिर्यजुः पवित्रेण सामपवित्रेणांगिरसेनेत्यपि वा व्याहृतिभिरेवाथा
प्यो ध्याप्योथ यस्य पितामहादीनानुस्मर्यत उपनयनं ते श्मशानसंस्तुतास्तेषामभ्यागमनं १

 ष्टाचत्वारिंशतं वर्षाणि पादोनमर्धोनं त्रिभिर्वा द्वादश वरार्ध्यं न ब्रह्मचारिणो विद्यार्थस्य
भोजनं विवाहमिति विसर्जयेत्तेषामिच्छतां प्रायश्चित्तं द्वादश वर्षाणि त्रैविद्यकं ब्रह्मचर्यं
चरेत्तत उपनयनमथोदकोपस्पर्शनं पावमानीभिरथ गृहमेधोपदेशनं नाध्यापनं ततोऽप्या
निवर्तते तस्य संस्कारो यथा प्रथमेऽतिक्रमे तत ऊर्ध्वं प्रकृतिवदुपेतस्याचार्यकुले ब्रह्मचारिवा
सोऽभ्यासस्तथ ब्रह्मचर्यविधिराचार्याधीनः स्यादन्यत्र पतनीयेभ्यो हितकारी गुरोरप्रतिलोमय
न्वाचाः अधःसनशायी नानुद्देश्यं भुंजीत तथाक्षारं लवणमधुमांसाद्यस्य दिवास्वाप्यगंधसेवी
मैथुनं न चरेदुत्सन्नश्लाघोऽंगानि न प्रक्षालयीत तस्य विलिप्तानि गुरोरसंदर्शने नाप्सुश्ला
घमानः स्नायाज्जटिलः शिखाजटो वा स्याद्यूपायेदितरान्त्रिवृन्मौंजी मेखला ब्राह्मणस्य
शक्तिविषये दक्षिणावृत्तानां ज्या राजन्यस्य मौंजी वायोमिश्रा वीसत्रं वैश्यस्य सैरी ताम
ली वेके बैल्वः पालाशो वा दंडो ब्राह्मणस्य न्यग्रोधः स्कंधजो वाऽग्रो राजन्यस्य बादर
औदुंबरो वा वैश्यस्य वार्क्षी दंड रस वर्णसंयोगेनैक उपदिशति वासः शाणीक्षौममाजिनानि
काषायं चैके वस्त्रमुपदिशंति ॥२॥ मांजिष्ठं राजन्यस्य हारिद्रं वैश्यस्य हारिणमैणेयं वा कृ

२

ऐणं ब्राह्मणस्य कृष्णं चेदनुपस्तीर्णासिन्नग्रामी स्याद्रौरवं राजन्यस्य बस्ताजिनं वैश्यस्यावि
कं सार्ववर्णिकं कंबलश्च ब्रह्मवर्चसमिच्छन्नजिनान्येव वसीत क्षत्रवृद्धिमिच्छन्वस्त्राण्येव व
सीतोभयवृद्धिमिच्छन्नुभयमिति हि ब्राह्मणमजिनं त्वेवोत्तरं धारयेन्न गायेन्न रोदेद्दन्न न द
र्शसिभाः समाजांस्त्वागं ताञ्जनवादशीलो रहः शीलो गुरोरुदाचारेष्व कर्ता स्वैरिकर्माणि स्त्री
भिर्यावदर्थसंभाषी मृदुः शांतो दांतो ह्रीमान् दृढसिद्धिधृतिरग्लानिरक्रोधनः समाहितो ब्रह्म
चार्यनसूयः सर्वं लाभमाहरन्गुरवे सायं प्रातरमंत्रेण भिक्षाचर्यं चरेद्भिक्षमाणोन्यत्रा
यपात्रेभ्यो भिशस्ताच्च स्त्रीणां प्रत्याचक्षाणानां समाहितो ब्रह्मचारीष्टं दत्तं हुतं प्रजां पशू
न्ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यमिति वृंक्ते तस्मादु ह वै ब्रह्मचारिसंघं चरंतं न प्रत्याचक्षीतापि हैष्वे
वंविध एवं व्रतस्यादिति हि ब्राह्मणं नानुमानेन भैक्षमुच्छिष्टं दृष्टश्रुताभ्यां तु भवत्पूर्वया
ब्राह्मणो भिक्षेत भवन्मध्यया राजन्यो भवदंत्यया वैश्यस्तत्समाहृत्योपनिधाय गुरवे प्रब्रू

२

याद्दैस समिदं भोज इति तेन प्रदिष्टं भुंजीत विप्रवासे गुरोराचार्यकुलाय ते विप्रवासे न्येभ्यो पित्रा
त्रियेभ्यो नात्मप्रयोजनश्चरेत् आषितो भैक्षादग्नौ कृत्वा भुंजीत भुक्त्वा स्वयमेवामत्रं प्रक्षाल्य येन्न
चोच्छिष्टं कुर्यात् दिशत्कोभ्भूमौ निखनेदप्सु वा प्रवेशयेदार्याय पर्यवदध्यादंतर्धिने वा शूद्राय मे
क्षेहविषा संस्तुलं तत्राचार्योदिव तार्थमाह वनीयार्थे च तं भोजयित्वा यदुच्छिष्टं प्राश्नाति हवि
रुच्छिष्टमेव तद्यदन्यानि द्रव्याणि यथालाभमाहरति दक्षिणा एव ताः स एष ब्रह्मचारिणो यज्ञो
नित्यप्रततो न चास्मै श्रुतिविप्रतिषिद्धमुच्छिष्टं दद्याद्यथा क्षारलवणमधुमांसानीति ॥३॥ एते
नान्ये नियमा व्याख्याताः श्रुतिर्हि बलीयस्यानुमानिकादाचाराद्दृश्यते चापि प्रवृत्तिकारणं
प्रीतिर्ह्युपलभ्यते पि तु ज्येष्ठस्य च भ्रातुरुच्छिष्टं भोक्तव्यं धर्मविप्रतिपत्तावभोज्यं सायं प्रा
तरुदकुंभमाहरेत् सदारण्यादेधानाहृत्याधो निदध्यान्नास्तमिते समिधाराग्च्छेदग्निमि
ध्वा परिसमूह्य समिध आदध्यात् सायं प्रातर्यथोपदेशं सायमेवाग्निपूजेत्येके समिद्ध

३

मग्निं पाणिना परिसमूहेन्न समूहन्यात्स्वात्कुपाया कामी नाग्न्युदकशेषेण वृथाकर्मा
णि कुर्यादाचामेद्वा पाणिसंह्रुब्धेनोदकेनैकपाण्यावर्जितेन च नाचामेत्स्वपं पूर्वं च वर्जये
द्‌थाहरहराचार्यं गोपाये धर्मार्थयुक्तैः कर्मभिः संगुह्यासंविशन्सूपाद्यमगोपाययमा
जूगुपमहमितिप्रमाद्दाचार्यस्य बुद्धिपूर्वं वा नियमातिक्रमं रहसि बोधयेद्दनिवृत्तौ
स्वयं कर्माण्यारभेत निवर्तयेद्वाथ यः पूर्वोत्थायी जघन्यसंवेशी भवति तमाहुर्नस्वि
पितीति स य एवं प्राणिहितात्मा ब्रह्मचारी भवति सत्रैवास्य सर्वाणि फलवंति कर्माण्य
वाप्तानि भवंति यान्यपि गृहमेधे ॥८॥ इति हि षड्‌विंश॰ प्रथमपटलः ॥१॥ नियमेषु तपः
शब्दस्तदतिक्रमे विद्या कर्म निस्रवति ब्रह्म सहापत्यादेतस्मात्कर्तृपितृमनायुष्यं च तस्माद
प्रयोः वरेषु न जापं ते नियमातिक्रमात्सुतर्षयस्तु भवंति केन चित्कर्मफलशेषेण पुनः संभ
वेप्यय थाश्वेतकेतुर्यत्किं च समाहितो ब्रह्माप्याचार्यादुपयुंक्ते ब्रह्मवदेव तस्मिन्फलं भ

५ ३

वश्यथोयत्किंचमनसावाचाचक्षुषावासंकल्पयन्ध्यायत्याहाभिविपश्यतिवातथैवतद्भ
वतीत्युपदिशंतिगुरुप्रसादनीयानिकर्माणिस्वस्त्ययनमध्ययनसंवृत्तिरितितोन्यानिनि
वर्तंतेब्रह्मचारिणिस्वाध्यायधृग्धर्मरुचिस्तपस्व्यृजुर्मृदुःसिध्यतिब्रह्मचारीसदामहां
तमपररात्रमुपोत्थायगुरोस्तिष्ठन्प्रातरभिवादमभिवादयीतासावहंभोइतिसमानग्रामे
चवसतामन्येषामपिवृद्धतराणांप्राक्प्रातराशात्प्रोष्यचसमागमेस्वर्गमायुष्यंचेप्सन्द
क्षिणंबाहुंश्रोत्रसमंप्रसार्यब्राह्मणोभिवादयीतोरःसमंराजन्योमध्यसमंवैश्योनीचैः
शूद्रःप्रांजलिंप्लावनंचनाम्नोभिवादनंप्रत्यभिवादनेचपूर्वेषांवर्णानामुदितेत्वादित्येआ
चार्येणसमेत्योपसंग्रहणंसदैवाभिवाद्योपसंग्राह्यआचार्यइत्येकेदक्षिणेनपाणिनाद
क्षिणंपादमधस्तादभिमृश्यसकुष्ठिकमुपसंगृह्णीयादुभाभ्यामेवोभावपिपीडय
दुपसंग्राह्यावित्येकेसर्वाह्णंसुयुक्तोऽध्ययनादनंतरोध्यायेतथागुरुकर्मसुमनसा

८ चानध्यायआहृताध्यायीचस्यात्॥५॥सदानिशायांगुरुंसंवेशयेत्तस्यपादौप्रक्षाल्यसंवा
ह्वाऽनुज्ञातः संविशेन्नचैनमभिप्रसारयीतनखट्वायां [illegible] सतोऽभिप्रसारणमस्तीत्येकेनचा
स्यसकाशेसंविष्टोभाषेताभिभाषितस्त्वासीनः प्रतिब्रूयादनूत्थायतिष्ठंतंगच्छंतमनुग
च्छन्धावंतमनुधावन्नसोपानत्कवेष्टितशिराअवहितपाणिर्वासीदेदध्वापन्नस्तुकर्मयुक्तोवा
सीदेन्नचेदुपसीदेद्देवमिवाचार्यमुपासीताविकथयन्नविमनावाचंशुश्रूषमाणोऽस्यानुपस्य
कृतोऽनुवातिवीतोऽप्रतिष्टब्धः पाणिनानपश्रितोऽन्यत्रयज्ञोपवीतीद्विवस्त्रोऽधोनिवीतस्त्वेक
वस्त्रोऽभिमुखोऽनभिमुखमनासन्नोनातिदूरेयावदासीनोबाहुभ्यांप्राप्नुयात्प्रतिवातमेका
ध्यायीदक्षिणंबाहुंप्रत्युपविशेद्यथावकाशंबहवास्तिष्ठतिचनान्वासीतनास [illegible] नयोगविहि
तआसनेचनसंविशेच्चेष्टतिचचिकीर्षितद्धक्तिविषयेऽन्वास्यसकाशेऽन्वकुस्थानिनमुप
प्ही संगृ [illegible] यात्गोत्रेणवाकीर्तयेननचैनंप्रत्युत्तिष्ठेदनूत्तिष्ठेद्वापिचेदस्यगुरुःस्याद्देशात्वासन्ना ८

च सँसर्पेत्स्नात्वान्नातदंतेवासिनं गुरुमप्यात्सनरसेके यस्मिंश्चन्स्वनाचार्यसंबंधाद्गौरवं वृ
त्तिरेवं तस्मिन्नन्वक्स्थानीयेप्याचार्यस्य मुक्ताचास्य सकाशेनानुत्थायोच्छिष्टंप्रयच्छेदाचा
मेद्वा किंकरवाणीत्यामंत्र्य ॥६॥ उत्तिष्ठेत्तूष्णीं वानाप पर्यावृत्तेत्तं गुरोः प्रदक्षिणीकृत्योपया
न्नेप्रेक्षेत नग्नां ॐस्त्रियमोषधिवनस्पतीनाच्छियनेोपजिघ्रेदुपानहौ छत्रंयानमिति चवर्ज
येन्नोपजिघ्रेत्तु स्त्रियं मुखेन न हृदयेन प्राघ्र्येन्नाकारणादुपस्पृशेद्रजःस्वलोरक्तदन्तस्य
वादीस्यादिति हि ब्राह्मणं यां विद्यां गुरोःकुलेतेप्यस्याचार्यायि तस्यां गुरोर्वंशियायनन्यान्य
श्यतीस्याचार्यउपसंग्र यात्तदालेन उपसंग्रहास्याागुरुसमवायेभिक्षायामुत्सन्नायां
मनुबंधस्तदधीनाभिक्षा समावृत्तोमात्रेदद्यान्मातामत्तरिगमयेद्भत्तगुरुंधर्मरित्येपु

पर्योजयेत्कृत्वा विद्यां यावतीं शक्नुयात्तद्दक्षिणामाहरेद्धर्मतो यथाशक्ति विषमगते
त्वाचार्यउग्रतःशूद्रतोवानिसदाशूद्रतउग्रतोवाचार्यार्थस्याहरणंधर्म्यमित्येकेदत्वा

प३

५

खेनानुकथयेद्दृष्ट्वा च नानुस्मरेदात्मप्रशंसां परगर्हामिति च वर्जयेत्प्रेषितस्तद्देव प्रतिप
द्येत शास्तुश्चानागमाद्वृत्तिरन्यत्रान्यत्रोपसंग्रहणादुच्छिष्टाशनाद्धादप्रक्षालनादिराचार्य वदाचार्य
दारे वृत्तिस्तथा समादिष्टोऽध्यापयति वृद्धतरे च सब्रह्मचारिण्युच्छिष्टाशनवर्जमाचार्यवदा
चार्यवदाचार्यपुत्रे वृत्तिः समावृत्तः स्यात्पूर्वे तद्देवसामयाचारिकमेतेषु ॥७॥ यथा ब्रह्मचारि
णो व्रतमात्मालिप्तमुख उपलिप्तकेशश्मश्रुरक्तोऽभ्यक्तो वेष्टिन्यपवेष्टिनिकां चुक्युपानही
पादुक्युदाचारेषु चास्येतानि न कुर्यात्कारयीत वा स्वैरिकर्मसु च यथा पादप्रक्षालनोत्सा
दनानुलेखनं नानुलेपनानीति तत्तद्द्रव्याणां च न कथयेदात्मसंयोगमाचार्यस्मान्नस्तुका
ळेयथाविधमभिहृलमाहूतोऽभ्येतो वा न प्रतिसंहरेदिस्यके उच्चैस्तरां नासीत तथा बहु
पादे सर्वतः प्रतिष्ठिते शय्यासने चाचरिते नाविशेष्यानमध्वन्युक्तो नारोहस्सभानि क
षकटस्वस्तरांश्च नानभिभाषितो गुरुमभिभाषेत प्रियादन्यत्स्युपतोदब्युपर्जापवव्य

५

भि हासोहामंत्रण नामधेयग्रहणंप्रेषणा नीतिगुरोर्वर्जयेदापद्यर्थंज्ञापयेत्सहवसा
यंप्रातरनाहूतोगुरुंदर्शनार्थोगच्छेद्विप्रोष्यचतदहरागतमाचार्यंप्राचार्यप्राचार्यसंनि
पातेप्राचार्यायोपसंगृह्योपसंजिघृक्षेदाचार्यंप्रतिषेधेदितरोलुप्यतेपूजाचा
स्यसकाशेमुहुश्चाचार्यकुलंदर्शनार्थोगच्छेद्यथाशक्त्यभिहस्त्यमादायापिदंतप्र
क्षालनानीतितस्मिन्गुरौवृत्तिः पुत्रमिवैनमनुकांक्षन्सर्वधर्मेष्वनपछादयमानः
सुयुक्तोविद्यांग्राहयेन्नचैनमध्ययनविघ्नेनात्मकार्येषूपरुंध्यादनापत्स्वंतेवा
स्यनंतेवासीभवतिविनिहितात्मागुरावनैपुण्यमापद्यमानआचार्योप्यनाचार्यो
भवतिश्रुतात्परिहरमाणापराधेषुचैनंसततमुपालभेताभित्रासउपवासोउदको
पस्पर्शनान्यदर्शनमितिदंडायथामात्रमानिवृत्तेर्निवृत्तंचरितब्रह्मचर्यमन्येभ्योध
र्मेभ्योनंतरोभवेत्यतिसृजेत् ॥८॥ द्विती॰ पटलः ॥२॥ श्रावण्यांपौर्णमास्यामध्याय

६

सुपारूह्यमासं प्रदोषेनाधीयीत तैषीपक्षस्य रोहिण्यां विरमेदूर्ध्वं पंचमांश्चतुरोमासां
नित्येक निगमेष्वध्ययनं वर्जयेदानडुहेन वा शकृत्सिंडेनोपलिप्तेधीयीत श्मशाने सर्व
स्मिन्शम्याप्रासाद्ग्रामेणाध्यवसिते क्षेत्रेण वा नानध्यायो ज्ञायमाने तु तस्मिन्नेव देशे
नाधीयीत श्मशानवच्छूद्रपतितौ समानागाररूपे केशूद्रायां तु प्रेसणप्रतिप्रेक्षण्ययोरेवान
ध्यायस्तथान्यस्यां स्त्रियां वर्णव्यतिक्रांतायां मैथुने ब्रह्माध्येष्यमाणो मलवद्वाससेच्छ
न्संभाषितुं ब्राह्मणेन संभाष्य तया संभाषेत संभाष्य तु तया ब्राह्मणेनैव संभाष्याधीयी
तैवं तस्याः प्रजोनिःश्रेयसमेतःशवसंतश्चांडालमभिनिर्हृतानां च सीमन्यनध्यायःसंद
र्शने चारण्ये तद्दृहरागलेषु न ग्रामे बाल्येष्वपि सलु [illegible] संधावनुस्तनिते रात्रिं स्वन्यपर्य
तां विद्युत्सुपल्युषयावतावा रूह्नंनारोहिणीमिति शम्याप्रासादिज्ञानीयात्तस्मिन्काल
विद्योतमाने सप्रदोषमहरनध्यायो दह्रे चापररात्रे स्तनयि[त्नु]नोर्ध्वमर्धरात्रादित्येके ग

त्नु

६

वांच्चावरोधे वध्यानां च यावता हन्यंते पृष्ठारूढः पशूनां नाधीयीत तावंतं कालमहोरात्रा

वमावास्यासु ॥१९॥ चातुर्मासिषु च वैरमणो गुरुश्च वश्य औपाकरण इति त्र्यहास्तथा संबं

धेषु ज्ञातिषु मातरिपितर्याचार्य इति द्वादशाहस्तेषु चोदकोपस्पर्शनं तावंतं कालमनुभा

विनानुपरिवापनेन समावृत्ता वपर न्नेन्यत्र विहारिण इत्येके तथास्युदाहरंति रिक्तो वा

एषो न पिहितो यन्नुदुस्तस्यैतदपिधानं यत्पिरेवेति सत्रेषु तु वच नाह्वापनं शिरस्नायाआचा

मैत्रीनहोरात्रानित्येके श्रोत्रियसंस्थायामपरिवत्सरायामेकां स ब्रह्मचारिणीत्येके श्रो

त्रियाभ्यागमे धिजिगाँ समानो धीयानो वानुष्यात् साधीयीताध्यापयेद्वा गुरुसंनिधौ

चाधीहि भो इत्युक्ताधीयीताध्यापयेद्वोभयतउपसंग्रहणमधिजिगां समानस्याधीस

चाधीयानेषु वा यत्रान्योन्यव्यवेयादेतमेव शब्दमुत्सृज्याधीयीत श्वगर्दभनादाः सलावृका

कसृकोलूकशब्दाः सर्वे वादित्रशब्दारोदनगीतसामशब्दाश्च शाखांतरे च साम्ना

८ मनध्यायःसर्वेषुचशब्दकर्मसुयावत्तावासंसृज्येरनुच्छर्दयितास्त्वन्यपर्यंतंसर्पि
र्विस्राश्यपूतिगंधश्चसूक्तंचामसंयुक्तंप्रदोषेचभुक्त्वाप्रोदकयोश्चपाण्योःप्रेतसंकृप
चान्नंभुक्त्वोसप्रदोषमेहरनध्यायआचार्वविपाकादश्राधेनतुपर्यवदध्याकांडोपाकि
रणेचामातृकस्यकांडविसर्गेचापितृकस्यमनुष्यप्रकृतीनांच॥१०॥देवानांयज्ञेसु
केसेकेपर्युषितेस्तुउल्लेरामरमांसेनचनानध्यायस्तथौषधिवनस्पतिफलफलैर्य
कांडमुपाकुर्वीतयस्यचानुवाक्यंकुर्वन्ननतत्तदहरधीयीतोपाकरणसमापनयो
श्चपारायणस्यचतांविद्यांवायुधर्मवाभूमौवातृणसंवाहोवर्षतिवायत्रधाराःप्रव
हेन्नामारण्ययोश्चसंघोमहापथंचगतोविप्रोष्यचसमध्ययन्नतदहःस्वैरिकर्मसुच
यथापादप्रक्षालनोत्सादनावलेखनानुलेपनानीतितावंतंकालंसंध्योस्तथावृ
समारूढाप्सुवावगाढानक्तंचापावृतेदिवाचापिहितेविहितमनुवाकाध्ययनमा ८

ला

ज

षाढवासंतिकयोर्निसिप्रश्नस्यचाविधिनातस्याविधिरवृतप्रातराशाउदकांतग
वाप्रयतःशुचौदेशेस्वाध्यायमधीयीतयथाध्यायमुत्सृजन्वाचामनसाचानध्याये
विद्युतिचाभ्यग्रायांस्तनयि[illegible]वप्रायत्येप्रतान्ने[illegible]ग्नीहरचमानसंपरिश्वस्तेत्राद्य
भोजनएवंसेकेविद्युत्स्तनयि[illegible]वृष्टिश्चापतेपित्र्यसंन्निपत्तेयुरुभ्यह्मनध्यायोया
वद्भुदकोभूमिरितिएकएकेनद्वाभ्यांवैतेषांमाकालंसूर्याचंद्रमसोग्रहणेभूमिचल
नेत्रस्वानउल्कायामग्न्युत्पातेचसर्वासांविद्यानांसार्वकालिकमाकालमभ्रेवापतौ
सूर्याचंद्रमसोःपरिवेषइंद्रधनुषिप्रतिसूर्यमत्स्य[illegible]पातेपूतिगंधेनीहारेचसर्वेषुता
वंतंकालमुहूर्तंविरतेषातेसल्लावृक्ष्यामेकसृकेद्दतिस्वन्यूपर्यंतंनक्तंचारण्येनग्ना
वहिरण्येवानन्नक्तंचापत्तौच्छंदसोनाधीयीतप्रदोषेचसार्वकालिकमाम्नातंपथो
पावृतेनानुवाकानामेवमपतौकित्यानांयथोक्तमन्यदतःपरिषत्सु॥३३॥तत्तौ॰

श्र

८

ध्यः ॥ तपः स्वाध्याय इति हि ब्राह्मणं तत्र श्रूयते स यदि तिष्ठन्नासीनः शयानो वा स्वाध्या
यमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्यथापि वाजसनेयि ब्राह्मणं ब्रह्मयज्ञो
ह वा एष यत्स्वाध्यायस्तस्यैते वषट्कारा यत्स्तनयति यद्विद्योतते यदवस्फूर्जति यद्वा
तो वाति तस्मात्स्तनयति विद्योतमाने वावस्फूर्जति वा तेवावाय धीयीतैव वषट्
कारणामच्छंबट्कारायेति विज्ञायते तस्य शाखांतरे वाक्यसमाप्तिरथ यदि वातो
वा न वायात्स्तनयेद्वा विद्योतेत वावस्फूर्जेद्वैकां वर्चमेकं वा यजुरेकं वा सामाभिव्याहरे
द्भुवः स्वः सत्यं तपः श्रद्धायां जुहोमीति वै तत्तेनो हैवास्यैतदहः स्वाध्याय उपात्तो
भवतीत्येवं सत्यार्यसमयेनाविप्रतिषिद्धमध्यायानध्यायान्[illegible]पदिशंतीति तदनर्थकं
स्याद्वाजसनेयि ब्राह्मणं चेद्वेक्षेतार्थसमयोपगृह्यमाणकारणो विद्यां प्रसनध्या
पः श्रूयते न कर्मयोगे मंत्राणां ब्राह्मणोक्ता विधयस्तेषामुत्सन्नाः पाठाः प्रयोगाद

नुमीयंते यत्र तुष्टी सुपलब्धितः प्रवृत्तिर्न तत्र शास्त्रमस्ति न दत्तु वर्तमानो नरकायुरा
ध्यस्तथापि ब्राह्मणोक्त विधयस्तेषां महायज्ञा महासत्राणीति संस्तुतिरहरहर्भूतबलि
र्मनुष्येभ्यो यथाशक्तिदानं ॥ १२ ॥ देवेभ्यः स्वाहाकार आकाश्छात्पितृभ्यः स्वधाकार ओदपा
त्रात्स्वाध्याय इति पूजा वर्णज्यायसां कार्या वृद्धस्थविराणां च हृष्टो दृप्यति दृप्तो धर्ममतिक्राम
ति धर्मातिक्रमे खलु पुनर्नरकोनः समावृत्ते समादेशो विद्यते ओंकारः स्वर्गद्वारं तस्मा
द्ब्रह्माध्येष्यमाण एतदादि प्रतिपद्येत विकथां चान्यां कृत्वैवं लौकिक्या वाचा व्यावर्तते
ब्रह्म सपलषु चैतदादयः प्रसवालोके च भूतिकमस्वेतदादीन्येव वाक्यानि स्युर्यथा पुण्या
हस्वस्त्ययन मृद्धिमिति नासमयः शुश्रूषा तेन विना न कुर्वीत समयेन वृद्धः कुर्वीत त्रिः
श्रावणं त्रिः सहवचनमिति परिहार्षो विचिकित्साया ब्रह्म निगंतव्यमिति हारीतो न ब
हिर्वेदगति विद्यते समादिष्टमध्यापयंतं यावदध्यायमुपसंगृह्णीयाच्चेदनमुपसंग

थो १९

ण्ही

९

हीयन्तिसमंहितामित्येके नित्यानां तु स्वकुत्र्यप्रणि मिथ्या विनियोगे नगति र्क्षियते
ब्रह्मवर्धलस्त्यु पदिशति निवेशाहि वृत्ते संवत्सरस्य वत्सरे द्वौ द्वौ मासौ समाहित आचा
र्यकुले वसेद्भूयस्तु तमिच्छन्ति लिम्यंत केतुरेतेन नद्यहं योगेन पूर्वस्मात्कालाद्भूयस्तु
म करवामि ति लघ्वाख्येषु प्रासिषिद्धं निवेशाहि वृत्ते ॥१३॥ नैय्यमिकानि स्र्यंते यथाग्नि
होत्रमतिथयोपध्यान्यदेवं युक्तमध्ययनायैर्नित्यं चोदयप्रचेनप्रसाचक्षीत न चास्मि
न्दोष पश्येद्यदप्यायामसंवृत्तोगति रेव तास्मिन्मातरि पितर्याचार्ये वत्सुश्रूषा समावृ
ते न सर्वे गुरवउपसंगृह्याः प्रवासान्तेषु भगिनीषु च यथापूर्वमुपसंग्रहणं नित्यं चपूजायथो
पदेशमृत्विक्श्वशुरपितृव्यमातुलानवरवयसोभिप्रत्युत्थायाभिवदेत् तूष्णीं वोप
संगृह्णीयाद्दशवर्षं पौरसख्यं पंचवर्षं तु चारणं त्रिवर्षपूर्वः श्रोत्रियोभिवादन
मर्हति साययमाने वयोविशेषः स्थलराया अभिवाद्यं विषमगताया गुरवे नाभिवाद्य

ण्ही

९

विप्राणांज्ञानतोज्यैष्ठ्यंक्षत्रियाणांतुवीर्यतः॥वैश्यानांधान्यधनतः

न्वा मत्तोरूढ्यनाभिवादयीताप्रयतेननाभिवाद्यंतथाप्रयतायाप्रयतश्चनप्रत्यभिवदेत्सतिं
पूसास्त्रियोनसोपानदूष्टितशिराअवहितपाणिर्वाभिवादयीतनसर्वनाम्नास्त्रियोराजन्यवै
श्यौचननाम्ना[illegible]मातरमाचार्यदारंचैषेकेदशवर्षश्चब्राह्मणःश
तवर्षश्चक्षत्रियःपितापुत्रौस्मृतौविद्धितयोस्तुब्राह्मणःपिताकुशलमनरवमसंवयस्य
वापृच्छेन्नामयंक्षत्रियमनष्टंवैश्यमारोग्यंशूद्रंनासंभाष्यश्रोत्रियंव्यतिव्रजेदरण्येचास्त्रियं।
थी ५४॥उपासनेगुरूणांवृद्धानामतिथीनांहोमेजपकर्मणिस्वाध्यायेभोजनआचमनेचय
ज्ञोपवीतीस्याद्ऊर्ध्वंतिगतोऽस्त्वप्सानवम्यप्रयतोभवतियंवाप्रयतआचामन्नवर्षधारास्वा
चामेत्तथाप्रदरोदकेततोभिश्चाकारणाद्रिक्तपाणिर्वयिसउयम्यापउपस्पृशेत्[illegible]क्तिवि छ
षयेनमुहूर्तमप्यप्रयतःस्यान्नग्नोवानाप्सुसनःप्रयमणंविद्यत्तउत्तीर्यतवाचामेन्ना
प्रोक्षितमिंधनमग्नावादध्यात्मूढस्वस्तरेनुपस्पृशन्यानप्रयतोऽप्रयतोमन्येततथा

न्र

३२

१०

तृणकाष्ठेषु निखातेषु प्रोक्ष्य [illegible] यन्ता

[illegible] वासऽउपयोजयेच्छुनोपहतः सचैलोवगाहेत प्रक्षाल्य वा तं देशमग्निना संस्पृश्य पुनः प्रक्षाल्याचम्य प्रयतो भवत्यग्निनाप्रयत आसीदेदिषुमात्रादिदीर्येकेन चैनमुपधमेत्खट्वायां चैनोपदध्यात्प्रभूतैधोदके ग्रामे यत्राधीनमप्रयमणं तत्रैव वासो धर्म्यो ब्राह्मणस्य मूत्रं कृत्वा पुरीषं वा मूत्रपुरीषलेपानन्नलेपानुच्छिष्टलेपान्रेतसश्च ये लेपास्तान्प्रक्षाल्य पादौ चाचम्य प्रयतो भवति ॥१५॥ चतुर्थः पटलः ॥४॥ लिङ्गानामेत्प्रहूतेवासी नास्त्रिरात्रामेत्सूदयंगमास्पिरङ्गिः स्त्रिरोष्ठौ परिमृजेद्द्विरित्येके सकृदुपस्पृशेद्द्विरित्येके [illegible] दक्षिणेन पाणिना सव्यं प्रोक्ष्य पादौ शिरश्चेन्द्रियाण्युपस्पृशेच्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे च भोक्ष्यमाणस्तु प्रयतोपि द्विराचामेद्द्विरोष्ठौ परिमृजीत सकृदुपस्पृशेत्सार्वान्तपर्यन्तावोष्ठावुपस्पृश्याचम्य प्रयतो भवति न श्मश्रु

१०

स्त्रीं हीं त्रिकास्त्रौं

षिरुच्छिष्टोभवंसंलरास्यसद्भिर्यावन्नहस्तो नोपस्पृशातियआस्याद्विंदवः पतंतउपक
ल्पंते तेषां चमनं विहितं येभूमौ न तेष्वाचामेदित्येके स्वन्नेष्वनधीयौम्यु [illegible] गां
णिकाश्चांलभे लोहितस्य केशानामग्नेर्गवां ब्राह्मणस्यास्त्रियाश्चालंभे महापथं च गत्वा
मेध्यं चोपस्पृश्याप्रयतं च मनुष्यं नीवीं च परिधायापउपस्पृशेदार्द्रं वा शकृदोषधीर्भूमिं
वनस्पतिं चाचामेद्वाहिंसार्थेनासिनामांसं छिन्नमभोज्यं दद्भिरपूपस्यनापच्छिंद्याद
स्यकुलेम्रीय [illegible]
नन चा [illegible] तत्रानिर्देशो भोक्तव्यं तथानुष्ठितायां सूतिकायां मत्तः शवेन
प्रयतोपहतमन्नमप्रयतं न तु भोज्यमप्रयतेन शूद्रेणोपहतमभोज्यं यस्मिंश्चान्ने के
शः स्यादन्यद्वामेध्यममेध्यैरवमृष्टं कीटो वामेध्यसेवी ॥१६॥ मूषकलांगं वा पदा वोपहतं
सिचा वापपात्रेण वा दृष्टं शुना वा सिचा वोपहतं दास्या वा नक्तमाहृतं भुंजानं वा यत्र शूद्र

११

ना

उपस्पृशेदनर्हद्विवासिमानपंक्तौ भुंजानेषु वा यत्रान्यो नूत्थायोच्छिष्टं प्रयच्छेदाचामेद्वा कु
त्सयित्वा वा यत्रान्नं दद्युर्भुक्तवत्स्वैरव ग्रासमन्नं वा मेध्येर्न नाविभुंजीत तथा प्रासादस्थतभू
मौ तु भुंजीतानां प्रीतेमन्नमयभोक्तव्यमाप्रीतं चेदभिदग्धे परिमृष्टं लोहं प्रयतं यान्निर्लि
खितं दारुमयं यथागमं यज्ञे पाणीयमन्नमद्यात्ते यारसीनाम मांसमधुलवणानि परि
हाप्य तैलसर्पिषी तूदकेवधायापयोज्ययेत्कृतान्नं पर्युषितमखाद्यापेयानाद्यं शुक्तं च
फाणितपृथुकतंडुलभरुजकरंभसक्तुशाकमांसपिष्टक्षीरविकारांश्चौषधिवनस्पतिव
र्जमूलं चापरस्यांगस्सर्वमिधमपेयं तथैलकं पयउष्ट्रीक्षीरमृगीक्षीरं संधिनीक्षीरयमसू
क्षीराणीति धेनोश्चानिर्दशाया औषधीनां च तथा कीलालं च कलंजं नपलांडुपरारिका
पश्चान्यत्परिचक्षते व्याघ्रभोज्यमिति हि ब्राह्मणमेकशफखरोष्ट्रगवयग्रामशूकरशरभ
गवां धेन्वनडुहोश्च कारणात् भक्ष्यं मेध्यमानडुहमिति वाजसनेयकं कुक्कुटो विकिराणां

११

पुनः प्लुतुदांकव्यादोहंसभासचक्रवाकसुपर्णाश्चकुंचक्रौंचवाध्रीणसलक्ष्मणवर्जंपंच
नखानां गोधाकच्छपःश्वाविट्शल्यकखड्गशशपूतीकंखषवर्जमभक्ष्यश्चेदोमत्स्यानांस
पशीर्षमिदरःकव्यादोयेचान्येविरूताय्यथामनुष्यशिरसः ॥ ३७ ॥ मध्वामंमार्गंमांसंभूमि
मूलफलानिरक्षोव्यूतिनिवेशनंयुग्मघासश्वोगतः प्रतिगृह्याण्येतान्यपिनानंतेवास्या
हृतानीतिहारितआमंवाग[illegible]रन्नलान्नस्यवाविरसस्यनसुभिक्षास्तुःस्वयमप्यवृत्तो
सुवर्णदत्वापशुंवाभुंजीतनात्यंतमन्ववस्येद्वृत्तिंप्राप्यविरमेत्त्रयाणांवर्णानांक्षत्रियप्रभृती
नांसमावृत्तेननभोक्तव्यंप्रकृत्याब्राह्मणस्यभोक्तव्यंकारणादभोज्ययत्राप्रायश्चित्तंकर्म
सेवतेप्रायश्चित्तवतिचरितेनिर्वेषस्यभोक्तव्यं [illegible]
[illegible] सर्ववर्णानांस्वधर्मेवर्तमानानांभोक्तव्यंशूद्रवर्जमित्येकेतस्या
पिधर्मोपनतस्यसुवर्णंदत्वापशुंवाभुंजीतनात्यंतमन्ववस्येद्वृत्तिंप्राप्यविरमेत्संघात्नम

ग
ण्ढी

भोज्यं परिवृढं च सर्वेषां च शिल्पाजीविनां ये च शस्त्रमाजीवंति ये चाधिं भिषग्वार्धुषि
कोः क्रीतु राजकोदीक्षितोग्नीषोमीय संस्थायामेव दीक्षितस्य भोक्तव्यं हुतायां वा व
पायां क्रीते वा राजनि यज्ञार्थं वा निर्दिष्टे शेषाद्भुंजीरन्निति ब्राह्मणं क्लीबो राज्ञः प्रेष वृ
द्ध हविर्याजी चार्यविधि प्रव्रजितो यश्चाग्नीन पास्यति यश्च सपान्निउपितृसवाल्ली
चैः श्रोत्रियो निराकृतिर्वृषलीपतिः ॥१८॥ मत्तउन्मत्तो बद्धोणिकः प्रत्युपविष्टो यश्च
प्रत्युपवेशयते यश्च प्रश्नुयते ता वं तं कालं मथ कआश्यं नाय ब्रूपसे क्ति काण्वः पु
ण्यस्रता कोसो यः कश्चिद्दद्यादिति वार्ष्यायणिर्यदि हिरजस्थावरपुरुषे भोक्तव्यम
थ चेत्र्यलं दाने न निर्दोषी भवति सुत्या भिक्षा भोक्तव्य कुकुणि कौ काण्व कौत्सौ स
र्वतोपेतं वार्ष्यायणी यं पुण्यस्येप्सतो भोक्तव्यं पुण्यस्यापि नीप्सीलो न भोक्तव्यं यतः
कुलश्चा समुद्यतं भोक्तव्यं ना न नियोगपूर्वमिति हारितोथ पुराणे श्लोकाउदाहरं

[स्ता]

सुघुतामाहृतांभिक्षांपुरस्ताद्प्रवेदितांभोज्यांमेनेप्रजापतिरपिदुष्कृतकारिणः नन
स्यपितरोस्ब्रलिद्दशवर्षाणिपंचचैनचहव्यंवहत्यग्निर्यस्तामभ्यघिमन्यतइतिचिकित्सकस्य
मृगयोःशल्यकृंतस्यपाशिनःकुकयमोःषंडकस्यच तेषामन्नमभोज्यमथाप्युदाहरंसव्या [ज्य]
देभ्रूणहामार्ष्टिनेनाभिशंसतिस्तेनःप्रमुक्तोराजनियाचनैत्लंतसंगरेगुरौयाज्यश्च
शिष्यश्चस्त्रियश्चतुव्यभिचारिणीति॥११॥ पंचमःपटलः॥५॥ आध्यात्मिकान्योगान
नुतिष्ठेन्यायसंहितानेश्चारिकानात्मलाभान्नपरंविद्यतेतत्रात्मलाभीयान्श्लोका [श्लो]
नुदाहरिष्यामः॥ प्राणिनो पूःप्राणिनःसर्वएवगुहाशयस्याहन्यमानस्यविकल्म
षस्याचलंचलनिकेतंयेनुतिष्ठंतितेमृता॥ यदिदमिदिहेदिहलोकेविषयमुच्यते
विधूयकविरेतदनुतिष्ठेद्गुहाशयंआत्मन्येवाहमलब्धैतद्धितंसेवस्वनाहितं॥अ
थान्येषुव्रतीच्छामिसाधुध्यानमनपेक्ष्यमाणमहांतंतेजसस्कायंसर्वत्रनिहितंप्रभुंसर्व

भूतेषु यो नित्यो विपश्चिदमृतो ध्रुवः अनंगोऽशब्दोऽशरीरोऽस्पर्शश्च महान्शुचिः ॥ स स
र्वे परमाकाष्ठा स नैषु वंते ॥ सर्वे वेभाजनपुरं लंघये वु तिष्ठत्स र्वत्र प्राध्वे चास्य सुदा
चेरते ॥ दुर्दर्शीन्निपुणं युक्तो यः पश्येत्समोदत विस्थेय ॥ आसन्क्षयस्तर्वभूतानिन मुत्य
त्विंतयन्कविः ॥ आत्मानं चैव सर्वत्र यः पश्येत्स वै ब्रह्मा नाकपृष्ठे विराजति ॥ निपुणाणिया
त्रिसेणा यो मयः सर्वमावृत्य तिष्ठति वर्षंसमं स्य पृथिव्या ध्रुवः सर्वमारभ्य तिष्ठति ॥ स
इंद्रियैर्जगितो स्य ज्ञानादन्यो ॥ नन्यस्य ज्ञेयमासुरमेष्ठी विभाजंस्तस्मात्कायाज्जायंते सर्व
समूलं शाश्वतिकः स नित्यः ॥ दोषाणां तु निर्घातो योगमूलं इह जीविते निर्हृत्य भूतदाह
नूक्ष्मेंगच्छति पंडिन इस्थभूतदाहिया न्दोषानुदाहरिष्यामः ॥ क्रोधो हर्षो रोषो लो
भो मोहो द्रोहो दंभो मृषोद्यम सूयो परीवादाव सूयाकाम मन्यू आनम्यम योगस्तेषां यो
गमूलो निर्घातो क्रोधो हर्षो रोषो लोभो मोहो द्रोहो दंभः ससवेचन मनसाशोपसुन

मनसूयासंविभागस्त्यागआर्जवंमार्दवंशमोदमः सर्वभूतैरविरोधआर्यमानृशंस्यंतुष्टि
रितिसर्वाश्रमाणांसमयपदानितान्यनुतिष्ठन्विधिनासर्वगामीभवति॥२०॥ नेमंलौकि
कमर्थंपुरस्कृत्यधर्मांश्चरेन्निष्फलाह्यभ्युदयेभवंतितद्यथाम्रेफलार्थेनिमितेछायागंधइ
त्यनूत्पद्येतेएवंधर्मंचर्यमाणमर्थाअनूत्पद्यंतेनचेदनूत्पद्यंतेनधर्महानिर्भवत्यनसूयुर्दु
ष्प्रलंभःस्यात्कुहकशठनास्तिकबालवादेषुनधर्मांश्चरेन्निष्फलाह्यभ्युदयेभवंतीतिबु
[illegible]धर्मौचरतआवांस्वइतिनदेवानगंधर्वानिपितरइत्याचक्षतेयंधर्मोयमधर्म
इतियंत्वार्याःक्रियमाणंप्रशंसंतिसधर्मोयद्गर्हंतेसोधर्मःसर्वजनपदेष्वेकांतसमा
हितमार्याणांवृत्तंसम्यग्विनीतानांवृद्धानामात्मवतामलोलुपानामदांभिकानां
वृत्तसादृश्यंभजेतएवंवर्तमानउभौलोकावभिजयत्यविहिताब्राह्मणस्यवणिज्या
पदिव्यवहरेतपण्यानामपण्यानिव्युदस्यन्मनुष्यान्रसान्रागान्चर्मगवांवशांश्ले

षोदकेतावम्सकिण्वेपिप्पलीमरीचधान्यमांसमायुधंसुवर्तलाशांचतिलतंडु
लौस्त्वेवविशेषेणधान्यस्यनविक्रीणीयाद्विहितस्त्रैतेषांमिथोविनिमयोन्नेनचान्नस्य
रसानांचरसैर्मनुष्याणांचमनुष्यैर्विधेयाःचविद्यानामकृतपण्यैर्व्यवहरेत॥२१॥मुंजब
ल्वजैर्मूलफलैस्तृणकाष्टैरविकृतैर्नोयंतमन्नवस्येहतिप्राप्यविरमेदभ्युदाहरंतिपश
वश्चसुखोदानाश्मास्चालवणोघृतः।एतब्राह्मणतेपण्यंतंतुश्चारजनीकृतःइतिनप
तितैःसंव्यवहारोविद्यतेतथायपात्रैरथपतनीयानिस्तेयमाभिशस्यपुरुषवधाब्रह्मो
ज्झ्यंगर्भशातनमातुःपितुरितियोनिसंबंधेसहापत्येस्त्रीगमनंसुरापानमसंयोगसंयो
गंगुर्वसखींगुरुसखींचगत्वान्यांश्चपरतल्पान्गुरुतल्पंपततीत्येकेऽधर्मणांचस
ततमाचारोथाशुचिकराणिशूद्रगमनमार्यस्त्रीणांप्रतिषिद्धानांमांसभक्षणंशुनो
मनुष्यस्यकुक्कुटसूकराणां [illegible] गमनंमार्यस्त्रीणां।

कव्यादसां मनुष्याणां मूत्रपुरीषप्राशनम् शूद्रो
च्छिष्टमपपात्राप्राशनं चार्याणामपि पतनीनान्येतानि भवंतीह केऽतोन्यानि दोषफ
लान्यशुचिकराणि दोषबुधानपूर्वैः पूरेभ्यः पतितस्य समाख्याने स्यांहू अमेतेन धर्मेषु ॥२३॥
क्षत्रियं हत्वा गवां सहस्रं वैरयातनार्थं दद्यात् वृत्ते वैश्ये दश शूद्रे ऋषभश्चात्राधिकः सर्वत्र
प्रायश्चित्तार्थं स्त्रीषु चैतेषामेवं पूर्वयोर्वर्णयोर्वेदाध्यायं हत्वा सवनगतं हत्वाभिशस्तो द्
ब्राह्मणमात्रं च राजन्यं च तस्यापि विहितमात्रेयीं चास्त्रियं तेस्य निर्वेषोऽरण्ये कुटिं कृत्वा वाग्यतः
शवशिरोध्वजोर्ध्वशाणीपक्षमधोनाभ्युपरिजान्वाद्याच्छाद्य तस्य पथां अन्तरा वसेन्नीदृष्ट्वा
चान्यमुत्क्रामेत् खंडेन लोहितकेन शरावेण ग्रामे प्रतिष्ठेत कोऽभिशस्ताय भिक्षामिति
सप्तागाराणि चरेत् सा वृत्तिरलब्धोपवासो गास्य रक्षस्तासां निष्क्रमणप्रवेशने तद्वि
तीयो ग्रामे यो द्वादश वर्षाणि चरित्वा सिद्धः सद्भिः संप्रयोगः अजिनधेवा कुटिं कृत्वा ब्र

१५

लगवीरूपजिगीषमाणोवसेत्त्रिः प्रतिराधोपजित्यवामुक्तः आश्वमेधिकंवावभृथमवे
समुच्यतेधर्मार्थसंन्निपातेथ्यैनाहिण एतदेवगुरून्हत्वाश्रोत्रियंवाकर्मसमाप्तमेतेनैव
विधिनोत्तमादुच्छ्वासाच्चरेन्नास्यास्मिंल्लोके प्रत्यापत्तिर्विद्यते कल्मषंतु निर्हण्यतेगुरुत
ल्पगामीसवृषणंशिश्नंपरिवास्यांजलावाधायदक्षिणांदिशमनावृत्तिंव्रजेत् ज्वलितां
वासूर्मिंपरिष्वज्यात्मानंसमाप्नुयात् अब्दसंवत्सरंवाचरेत्सुरापोग्निस्पर्शांसुरापिबेत्तेनः
प्रकीर्णकेशोंसेमुसलमाधाय॥२३॥षष्ठः पटलः॥६॥राजानंगत्वाकर्माचक्षीततंतेनैनंह
न्यात्द्वधेमोक्षोनुज्ञातेनुज्ञातारमेनःस्पृशतितीक्ष्णंवातपआयच्छेद्भक्तापचयेनवात्मा
नंसमाप्नुयात् अब्दसंवत्सरंवाचरेदप्यात्सुदाहरंतिस्तेयंकृत्वासुरांपीत्वागुरुदारंचगत्वा
ब्रह्महत्यामकृत्वाचतुर्थकालामितभोजनास्युरपोभ्यवेयुः सवनानुकल्पंस्थानास
नाभ्यांविहरंतएतेत्रिभिर्वर्षैरपपापंनुदंतेतेनैनकल्प्येनधनलाभेवध्यवसंवत्सरकैरम

१५

णंचरित्वात्रयाणामेकंसुचयोऽसंवंलिप्रथमवर्णंपरिहार्य्यंप्रथमंवर्णंहत्वासंग्रामंग
त्वाप्रतिष्ठेत्तत्रैनहन्युरपिवाल्लोमानित्वचंमांसामितिहावयित्वाग्निंप्रविशेद्वायसप्र
चेत्लोकबर्हिणचक्रवाकहंसभासनकुलमंडुकसिरीकाणवहिंसायांशूद्रवत्प्रायश्चि
तंधेन्वनडुहोश्चाकारणाधुर्यवाहप्रवृत्तौचेतरेषांप्राणिनामनाक्रोश्यमाक्रुश्यानृतं
चोक्त्वात्रिरात्रमक्षारालवणभोजनंशूद्रस्यसप्तरात्रमभोजनंस्त्रिषुचेतेषामेवंवधेकामि
शस्यतेषामेकांगच्छित्वाप्राणिहिंसायामनार्यवंचनपैवपैशुनप्रतिषिद्धाचारेष्वभक्ष्या
भोज्यापेयाल्लाद्यप्राशनेचशूद्रायांचरेत्तःसिक्तायोनौवदोषवच्चकर्माभिसंधिपूर्वंकृत्वा
नभिसंधिपूर्वंवाब्लिंगाभिरप्उपस्पृशेत्वारुणीभिर्वान्यैर्वापवित्रैर्यथाकर्माभ्यासोगर्द
भेनावकीर्णीनिर्ऋतिंपाकयज्ञेनयजेततस्यशूद्रःप्राश्नीयान्मिथ्याधीतप्रायश्चित्तं॥२४॥
संवत्सरमाचार्यहितेवर्तमानोवाचंयच्छस्वाध्यायएवोत्सृजेद्वाचमाचार्यआचार्यदारेभि

क्षान्त्वये तैषमन्येष्वपि दोषवत्सु कर्मस्वपतनीयेषूत्तराणि यानि वक्ष्यामः कामो मन्युभ्यां वा
जुहुयात्कामोकार्षीन्मन्युरकार्षीदिति जपेद्वा पर्वणि वा तिलभक्ष उपोष्य वा श्वोभूते महा
नदमुदकमुपस्पृश्य सावित्रीं प्राणायामं सहस्रकृत्व आवर्तयेद प्राणायामशो वाभ्रोवण्यं।
वा पौर्णमास्यां पर्वणि वा तिलभक्ष उपोष्य वा श्वोभूते महानदमुदकमुपस्पृश्य सावित्र्यास
मिसहस्रमादध्यात् जपेद्द्वेष्टि यज्ञकेतुत्त्वा पवित्रार्थानाहरेद्भोज्यं भुक्त्वा नैष्ठुरीष्यं तत्स
प्तरात्रेणाप्यते हेमन्तशिशिरयोर्वोभयोः संध्ययोरुदकमुपस्पृशेत्कृच्छ्रं द्वादशरात्रं
वाचरेत्त्र्यहमनक्ताश्यदिवाशी ततस्त्र्यहमयाचितव्रतस्त्र्यहं नाश्नाति किंचनेति कृच्छ्र
द्वादशरात्रस्य विधिरेवमेवाभ्यस्येत्संवत्सरं स कृच्छ्रसंवत्सरो यापरं बहून्यप्यपतनीया
नि कृत्वा त्रिभिरनश्नसारायणेश्चरितप्रायश्चित्तो भवत्ये नापिशायनेर्विश्वेद्दृ रकृ
घिं कपायय ः अब्राह्मणादिवं दित्वा तेणेष्वासीन पृष्ठतश्च देकरात्रेण करोति पापं वृ

पी

स्त्वं वर्णब्राह्मणः सेवमानश्चतुर्थकाल उदकाभ्यवायी त्रिभिर्वर्षैस्तदपहंति पापं॥२७॥
यथा कर्माश्च परपरिग्रहमभिमन्यते स्तेनो ह भवतीति कौत्सहारीतौ तथा काण्वपौष्कर
सादी संत्यपवादाः परिग्रहेष्विति वार्ष्यायणिः शम्योषा युग्यघासो न स्वामिनः प्र
तिषेधयंतीत्यतिव्यपहारो व्यृद्धो भवतीति सर्वत्रानुमतिपूर्वमिति हारीतो न पतितमाचा
र्यं ज्ञातिं वा दर्शनार्थो गच्छेन्न चास्माद्भोगानुपयुंजीत यदृच्छासंन्निपात उपसंगृह्य तूष्णीं
व्यतिव्रजेन्माता पुत्रस्य भूयांसि कर्माण्यारभते तस्यां शुश्रूषा नित्या पतितायामपि
न तु धर्मसन्निपातः स्यादधर्माहृतान्भोगाननुज्ञाय न वयं चाधर्मश्चेत्यभिव्याहृत्याधो
नाभ्युपरिजान्वाच्छाद्य त्रिषवणमुदकमुपस्पृशन्नक्षीराक्षारलवणं भुंजानो द्वादश
वर्षाणि नागारं प्रविशेदथ संप्रयोगः स्यादार्यैरेवमन्येष्वपि दोषवत्सु कर्मसु पतनीयेषु
गुरुतल्पगामी सुषिरां सूर्मिं प्रविश्योभयत आदीप्याभिदहेदात्मानं मिथ्यैतदिति हा

रितोयोध्यात्मनं परंवाभिमन्यतेभिशस्तएव अनसेतेनैव विधिनोत्तमादुष्कृता साध्वरे
[illegible]स्यास्मिंल्लोके प्रसापत्तिर्विधियते कल्मषंतु निर्हण्यते दारव्यतिक्रमे खराजिनं बहिर्लो
मपरिधाय दारव्यतिक्रमिणे भिक्षामिति सप्तागाराणि चरेन्मर वृत्तिषण्मासान् स्त्रियास्तु भर्तु
र्व्यतीक्रमे कृच्छ्रद्वादशरात्राभ्यासः स्त्वावंतं कालमथ भ्रूणहा श्वाजिनं वा बहिर्लोमपरिधा
य ॥२६॥ खट्वांगदंडमादाय पुरुषशिरः प्रतीपानार्थं कर्मनामधेयं प्रब्रुवाणः श्वं क्रम्यत का
भ्रूणन्ये भिक्षामिति प्राणवृत्तिं प्रतिलभ्योपनिष्क्रम्य शून्यागारं वृक्षमूलं वा स्तु पाश्रयेन्न
हि मे आर्यैः संप्रयोगो विद्यते एतेनैव विधिनोत्तमादुष्कृता साध्वरेन्नास्यास्मिंल्लोके प्रसा
पत्तिर्विधियते कल्मषं तु निर्हण्यते यः प्रमत्तो हंति प्राप्तं दोषफलं सह संकल्प्येन भूयएव
मन्ये [illegible] पि दोषवस्तु कर्मसु तथा पुण्यक्रियासु परीक्षा [illegible] पि ब्राह्मणमासु धंनाददीत
यो हिंसार्थमभिक्रांतं हंति मन्युरेव मन्युं स्पृशति न तस्मिं दोष इति पुराणेप्युदाहर

स्वध्यापकं कुले जातं यो हन्यादाततायिनं न तेन भ्रूणहा भवति मन्युस्तन्मन्युमृच्छ
ती ।। यथाभिज्ञास्ताः समकस्माच्चरेयुर्धर्म्यमिति संशीस्यतरेतरयाजका इतरेतरा
ध्यापका मिथो विवाह्यस्तेनाः पुत्रान्सन्निष्पाद्य ब्रूयुर्विप्रवदेवृत्य स्मात्स्वाचार्याः संप्रति
पत्स्यत तीयथापि न संविद्रियः पतति तद्देलेन वेदितव्यमंग हीनाहिंसा गंजनयति मिथ्ये
ते दिति हारितो दधिधानीसधर्मा स्त्रीभवतीयोहि द्रपिधान्यामप्रयत्नं पय आतंच्य
मं पतति न तेन धर्मकृत्संक्रियत एवमशुचिमुत्कं यन्निर्वर्तनेन लेन सहसंप्रयोगो वि
द्यतेऽपि चारानुव्याहारावशुचिकरावपतनीयोपतनीयाविति हारितः पतनीय
वृत्तिस्त्वशुचिकराणां द्वादशार्धमासान्द्वादशमासान्द्वादशार्द्वादशाहान्द्वादशसप्ता
हो द्वादशत्र्यहान्द्वादशाहं सप्ताहं चतुरहं त्र्यहं द्व्यहमेकाहमितिशुचिकरनिर्वेषो
यथाकर्माभ्यासः ।। २८ ।। सप्तमपटलः ।। ७ ।। विद्यमात्स्नातो सेके तथा व्रते ना

१६

ष्टाचत्वारिंशत्सरिमाणेन विद्याव्रतेन च तेषु सर्वेषु स्नातकवृत्तिः समाधिविशेषा
द्वृत्तिविशेषाच्च पूजायां फलविशेषाच्च तस्मात्स्नातकव्रतानि पूर्वेण ग्रामान्निष्क्रमणप्रवे
शनानि शीलयेदुत्तरेण वा संध्योश्च बहिर्ग्रामिकासनं वाग्यतश्च विप्रतिषेधस्तु तिलक
णं बलीयः सर्वाणि रागवान्सलिलवर्जयेत्सलिलं च स्वाभाविकमनुद्धासिवासोवसीतापि
हं च शक्तिविषये दिवा च शिरसः प्रावरणं वर्जयेन्मूत्रपुरीषयोः कर्म परिहाप्य शि
रस्तु प्रावृत्य मूत्रपुरीषे कुर्याच्छायायां च मूत्रपुरीषयोः कर्म वर्जयेदग्निमादिमपो
ब्राह्मणं गां देवतां द्वारं प्रतिवातं च शक्तिविषये नापि प्रसारयेत्ताभ्युदाहरति

न

॥२८॥ प्राङ्मुखोऽन्नानि भुंजीतोत्तरे दक्षिणामुखं तु दङ्मुखो मूत्रं कुर्यात्पित्र्यं कर्मा दक्षि
वनेज न स्त्रियान्नराश्चावसथ्यान्मूत्रपुरीषे कुर्याद्दक्षिणां दिशं दक्षिणापरां वाग्रा
माद्दावसथाद्वास्तमिते च बहिर्ग्रामान्मूत्रपुरीषयोः कर्म वर्जयेदश्मानं लोष्ठ

१६

मा द्राम्नोषधिवनस्पतीनूर्ध्वानाच्छिद्य मूत्रपुरीषयोः शुंधने वर्जयेद्देवताभिधानं चाप्र
यतो ब्राह्मणस्य गोरिति पदोपस्पर्शनं वर्जयेत्स्तेन चाकारणात्सहशं चोभयोर्दिवन्ता
नां सुरान्नश्च गोदक्षिणानां कुमार्यश्च परिवादनं च वर्जयेद्वत्सतंतीं च नोपरिगच्छेत्स्तु
हातिर्गां नाचक्षीत संस्पृष्टां च वत्सेनानिमित्ते ॥२९॥ नाधेनुरिति ब्रूयाद्धेनुं भव्येति ब
ब्रूयान्नाभद्रं भद्रमिति ब्रूयात्पुण्यं प्रशस्तमित्येव ब्रूयान्नासौ मुसलं रत्नमिति ब्रूयाद्द्विषं
तभ्रातृव्यं जनयेन्नेंद्रधनुरिति परस्मै प्रब्रूयान्न पतंतः संचक्षीत पक्षिणः स्वाभिनैरेणनाति
क्रामेदुद्यंतमस्तं यंतमादित्यं दर्शनं वर्जयेद्दिवादित्यः सत्वानि गोपायति नक्तं चं
द्रमा ... स्तस्मादमावास्यायां रात्र्यां ... स्वाध्याय आत्मनो गुप्तिमिच्छेत् ... ब्रह्मचर्य
काले चर्मयेलिस ह ... तां रात्रिं सूर्याचंद्रमसौ वसतो न कुसृत्या ग्रामं प्रविशेद्यदि प्र
विशेन्नमो रुद्राय वास्तोष्पतय इत्येतामृचं जपेत् ... वा रौद्रीं ना ब्राह्मणायोच्छिष्टं

१८

यदि भयं छे

३९

यच्छेदंतानकुर्वात्तस्मिन्नवधायप्रयच्छेत्क्रोधादिप्रभूतदाहीयान्दोषान्वर्जयेत्
॥३०॥ प्रवचनयुक्तो वर्षाशारदं तु मैथुनं न चरेन्मिथुनीभूय च न तया सह सर्वरात्रीं
शयीत शयानश्चाध्यापनं वर्जयेन्न तस्यां शय्यायामध्यापयेद्दन्तान्विलगनुले
पनः स्यान्निशायां दारं प्रमलं कुर्वीत सशिरावमज्जनं चाप्सु वर्जयेद्दस्तमितेस्नानं
पालाशमासनं पादुके दंतप्रक्षालनमिति च वर्जयेत्स्तुतिं च गुरोः समक्षं यथा सुस्ना
तमा निशायां जागरणमनध्यायो निशायामन्यत्र धर्मापदेशाच्छिष्येभ्यो मनसा वा
स्वयमूर्ध्वमर्धरात्रादध्यापनं नापररात्रमुपोह्यायानध्याय इति संविशेत्कामममपः प्र
यीतमनसा वाधीयीत तक्षुद्रान्क्षुद्राचरितान्प्रदेशान्न सेवेत सभाः समाजांश्च समाजे
चेद्गच्छेत्प्रदक्षिणीकृत्यापेयान्नगरप्रवेशनानि च न वर्जयेत्प्रश्नं च न विब्रूयाद्याप्यु
दाहरंति मूलं फलं वा हन्ति दुर्विक्लुः प्रजां पशुं नायतनं न हि नस्तिपर्म प्रह्लादनकुमा

३९

ळेनायरुद्रंहंतमसुकिंवाचः प्रश्नमिति गार्ह्यमान मारोहणे विषमारोहणावरो
हणानि चवर्ज्ययेद्बाहुभ्यां च नदीतरंनावां च सांशयिकी तृणच्छेदनं लोष्टविमर्दन
निष्ठीवनानि चाकोरणाय्चआन्यसरिचक्षते यश्चान्यसरिचक्षते ॥२१॥ इति हि
रण्यकेशीसूत्रे षड्विंशति प्रश्ने अष्टमः पटलः ॥ षड्विंशति प्रश्नः समाप्तः ॥ श्रीसां
बसदाशिवार्पणमस्तु श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिः ॐ ॥ पाणिग्रह
णादधिगृहमेधिनोर्व्रतं कालयोर्भोजनमतृप्तिश्चान्नस्य पर्वसु चोभयोरुप
वासओपवस्तमेवकालांतरेभोजनं तृप्तिश्चान्नस्य पर्येन योः प्रियं स्यात्तदस्
मिन्नहनि भुंजीयातामधश्चशयीयातां मैथुनवर्जनं च श्वोभूते स्थालीपाके
स्तस्योपराचारो निसंलोक उपदिश्यतियत्राग्निमुपसमाधास्यांस्यात्तत्र प्राची
रुदीचीश्चतिस्रस्तिस्रोलेखा लिखित्वा वोक्ष्यासिच्येतमुदकशेषमुत्तरेणपूर्वेण

२०

वान्युदुपनिदध्यान्नियमुद्धानान्यद्विरिक्तान्निस्युर्गृहमेधिनो व्रीतअहन्यसं
वेशानमतोऽचसन्निपातादारेणानुवन्तमं न्तरार्लेपि विहारएव ब्राह्मणवचनात्र
संवेशमंस्त्रीवाससेनसन्निपातः स्याद्यावत्सन्निपातं चैवसहचमातेतानानो
द्केपस्पर्शनिमपिवाचिपान्महसात्यपादेन्वाचम्पूभोक्षणमगानांसर्ववर्णानां
स्वधर्मानुष्ठानेपुरुषपरिमितंसुखंततःपरिस्तोकमशेषेणजातिरूपबलमे
धांप्रज्ञाद्रव्याणिस्वधर्मानुष्ठानमितिप्रतिपद्यतेलब्ध्वाकृद्भयोलौकिकयोः
सुखएववर्ततेयथौषधिवनस्पतीनांबीजस्यक्षेत्रकर्मविशेषेफलवृद्धिरेव
मतेनदोषफलवृद्धिर्निरुक्ताःस्तेनोहिरण्यस्यब्राह्मणोराजन्योवैश्योवापरस्मि
ल्लोकेपरिमितेनिरयेवृतेजायतेचाण्डालोब्राह्मणःपौल्कसोराजन्योवैणो
वैश्यएवमनेनवर्णपरिध्वंसाद्दोषफलैःकर्मभिर्दोषफलान्यनुयानिषुजायन्ते

ले

२०

परिध्वंसायां चांडालोपस्पर्शने संभाषायां दर्शने चादोषस्तत्र प्रायश्चित्तमवगा
हनमपामुपस्पर्शने संभाषायां ब्राह्मणसंभाषा दर्शने ज्योतिषां दर्शनं ॥ ३ ॥ आचार्यः
प्रेयतावेभ्यदेवेन्नसं५स्कर्तारस्सुप्रोषितां कासंस्नव पुमिंस्स भिमुखेनान्नं वर्जयेत्केशा
नंगं वासस्याल्लभ्याप उपस्पृशेदा पिपिष्टितानामृद्रोः संस्कर्तारः स्सुस्तेषां संस्यैवान
मनकव्याधिकमहरहः केशश्मश्रुलोमनखवापनमुदकोपस्पर्शनं च सह
वाससामपि वा स्मो ष्ठे वपवसु नाव परेन्न परोक्षमन्न ५ सं५ स्कृतमग्नावधिश्रि
त्याद्भिरवोक्षेत्तद्देवपवित्रमित्याचक्षते तस्मिन्नुपपन्नस्थिष्ठान्नभूतेमितिस्वामिनेप्रब्रूया
त्सुभूतंभिर्मितप्रतिवचनो गृहमेधिनोयदशेवीयस्य होमो बलश्चस्वर्गपुष्टिसं
युक्तास्तेषामुपयोगे द्वादशाहं ब्रह्मचर्यमधःशय्याक्षारलवणमधुमांसवर्जनं चे।
तमस्येकरात्रिमुपवासो बलिनोत्तस्य तस्य देशे संस्कारो हस्तेन परिमृज्यावोक्ष्यनु

ष्य पृष्ठात्परिषेचनमेवोपासनेपचने वा षड्भिराद्यैः प्रतिमंत्रं हस्तेन जुहुयाद्देवेभ्यो बली
नोद्देशे देशे समवनानास्वरूस रूद्दंते प्रद्भिषेचनं स्तत्ति सूपूसंस्त्रष्टेन कामाजःपरेणाग्निं
सत्पमाष्टमाभ्यांमुद्गप वृगमुदधानसंनिधानवमेन मध्ये:गारस्येद्दशमेकादशाभ्यां
प्रागपवर्गमुत्तरात्यं पूर्वार्धेगारस्योत्तरैश्चतुर्भिः शय्यादेशे काममलिंगेनद्देहल्यामंतरि
क्षलिंगेनोत्तरेणापिधान्यामुत्तरैर्ब्रह्मसदने दक्षिणतः पितृलिंगेन प्राचीनावीती मवाची
नपाणिर्दध्याद्रोदधउत्तरोयमादेवतं तंतमोनीना परिषचनं युग्मभेदात्त्कमेवोत्तमेन वै
हायसंपणता नव्यग्रोपयोपदेशं कुर्वते निसः स्वर्गपुष्टिश्चाग्नेर्द्धद्यमालियीनेवाग्रे
भोजयेत्कुमारान्रोगसंयुक्तोश्चालनतो: कालेस्वामिनावन्नार्थिनं नमूसाच्चसीया
तामथावित्वणा निभूमिरुद्दकं कल्याणि वागिसत्ता निखिलतामारेनक्षीयं ते कद
चनेह सर्वं वृत्तावनंतलोकोमवतो ब्राह्मणायानघीयानायास्रन मुदकंभोजन नमि

तिदेपनप्रसन्तिष्ठेदभिवादनोपैवातिष्ठेदसाभिवाद्यश्चेद्राजन्यवैश्यौ चा॥२॥शूद्रमभ्या
गतंकर्मणिनियुंज्यादथास्मैदद्यात्दासावास्वामिकुलादाहृत्यातिथिवच्छूद्रंभोजयेयुर्नित्यमुत्त
रंवासःकार्यमपिवासूत्रमेवोपवीतार्थेयत्रभुज्यतेतत्समूत्यानिर्हृत्यावोक्ष्यतंदेशमम
त्रेभ्योलेपान्संगृह्याद्भिःसंसृज्यभूयोदेशेरुद्रायनिननयेदेवंवास्तुशिवंभवति
ब्राह्मणआचार्यःस्मर्यतेतआपदिब्राह्मणेनराजन्येवैश्येवाध्ययनमनुगमनंचपश्चा
दतउर्ध्वंब्राह्मणएवाग्रेणतोस्यात्सर्वेविद्यानामप्युपनिषदामुपाकृत्यानध्ययनं
तदहरभीसंचाभिप्रक्रमणंसंधायदिह्वरेत्तद्गुरोःसमीक्षायांस्वाध्यायमधीत्य
कामंगच्छेदेवमुभयोःशिवंभवतिसमावृत्तंचेदाचार्योऽभ्यागच्छेत्तमभिमुखोऽभ्या
गम्योपसंगृह्यनबीभत्समानउदकमुपस्पृशेत्सांत्वयितापूजयेद्यथोपदेशमासनेभो
जनेभक्ष्येशय्यायांवासमसिवासंनिहितेनिहीनतरवृत्तिःस्यात्तिष्ठन्सव्येनपा

णिना दक्षिणं बाहुमुपसंगृह्याचार्यमाचमयेदन्यं वा समुदेतं स्थानासनचंक्रमणस्मि
तेष्वनुचिकीर्षन्स्वेन्निहितो मूत्रपुरीषवालकमोच्छिष्टोपाहासष्ठीवनदंतस्कवनानिः
सृश्रवणभ्रूक्षेपताडननिस्सारणीति दारे प्रजायां चोपस्पर्शनभाषविस्त्रंभपूर्वाः परिव
र्जयेद्वाक्येन वाक्यस्य प्रतिघातमाचार्यस्य वर्जयेच्छ्रेयंसां च ब्राह्मणदेवता सर्वभूत
परिवादाक्रोशांश्च वर्जयेद्विद्यायां च विद्यानां यया विद्यया न विरोचेत पुनराचार्यं गत्वा
नियमेन साधयेन्नेचास्य समीपे जप्याग्निपरिमृजनेकुर्याद् उपाकरणाद्योत्सर्जनाद
ध्यायपितुर्नियमानेनखलो माषाकरणं श्राद्धमांसमैथुनमिति वर्जयेदतो वा जामा
यथागमं शिष्येभ्यो विद्यासंप्रदाने वर्तमाने नियमेषु च युक्तः स्यात्तथा गृहमेध एवं
वर्तमानः पूर्वापरान्संबध्यान्नाल्लानं नक्षेमैथुनं मनसा वाचा प्राणेन चक्षुस्त्व
कृशिश्नोदरालंभणान्सुस्वावान्परिमृजानो मृतत्वाय कल्पते॥१॥ येन कृतावस

२२

थः स्याददतिथिर्न तं प्रसुलिष्टेदनुतिष्ठेद्वा पुरस्ताच्चेदभिवादितः शेषभोज्यतिथीनां स्या
न्नरसान्नहिभुंजीतानवशेषमतिथिभ्यो नात्मार्थं माभिरूपमन्नं पाचयेद्विशेषेणा पुमा
न्गोमधुपर्कार्हि वेदाध्ययसमुदितआन्वायस्य विकस्यात कः श्वश्रुरोराजा वा धर्मयुक्तआ
चार्यर्त्विजस्नातकायपूर्व्यश्वसुरायराजसइतिपरिसंवत्सरादुपतिष्ठेभ्यो गोमधुपर्कं श्व
दधिमधुसंसृष्टं मधुपर्कः पयोवा मधुसंसृष्टम भावउदकं षडंगो वेदः छंदः कल्पो व्याक
रणं ज्योतिषं निरुक्तं शीक्षा षडंगो विचितिरिति शब्दार्थपरिसणानांतु कर्मणां समाम्नाय
समाप्तौ वेदशब्दस्तत्र संख्या विप्रतिषिद्धांगानां प्रधानैरव्यपदेशः इति न्यायवित्स
मयोतिथिं निराकुर्यात् यत्रगते भोजने स्मरेत तो विरम्यापोष्यस्त्वोभूतपथाम तसत्तपूर्णि
तासंस्थापयेप्यावनंतमायानाप्यावन्नानुजानीयादितरोपतीसायंपासीन्नानिव
र्तेतसर्वान्वैश्वदेवभागिनः कुर्वीत श्वचाण्डालेभ्योनानहिन्यादद्दातीत्येकउपेक्त

२३

स्त्रीणामनुपेतस्य चोच्छिष्टं वर्जयेत्सर्वाण्युदकपूर्वाणि दानानि यथाश्रुति विहारे च ये
च भस्मानि स्युस्तेषामनुपरोधेन संविभागो विहितः काममात्मानं भार्यां पुत्रं वोपरुध्या
न्न ते वेदासं कर्मकरं तथा चात्मन उपरोधं कुर्वीत यथा कर्मसु समर्थः स्यादपाप्युदा
हरंतिष्टौ ग्रासा मुनेर्भक्षाः षोडशारण्यवासिनो द्वात्रिंशतं गृहस्थस्यापरिमितं ब्र
ह्मचारिणः आहिताग्निरनड्वांश्च ब्रह्मचारी च ते त्रयः अश्नंत एव सिध्यंति नैषां सि
द्धिरनश्नतामिति ॥४॥ प्रथमः पटलः ॥१॥ जासाचारसंशये धर्माधर्मागतमग्नि
मुपसमाधाय ज्ञातिमाचारं च पृच्छेत्साधु तां चेत्प्रतिजानां । तेऽग्निरूपद्रष्टा वायुरुप
श्रोतादित्योनुख्याता साधु तां प्रतिजानीते साधर्मस्या अस्त्विति तथा एष एनू मस्त्वु
क्लेशांस्तु प्रतिपद्येताग्निरिव ज्वलन्नतिपिरभागच्छा ते धर्मेण वेदानामेकांशा
खामधीत्य श्रोत्रियो भवति स्वधर्मयुक्तं कुटुंबिनमभ्यागच्छेत्पमपुरस्कारात्मा

२३

न्नप्रयोजनः सोतिथिर्भवति तस्य पूजायां शांतिः स्वर्गश्च तमपि गुरवोभ्यागम्य यथा
वयः समवेता उपस्थाप्याथ तमाहारयेदन्नं बहुपारमार्थं भवतीत्येके थास्य पादौ प्रक्षाळये
च्छूद्रमिथुनाविसेकेन्यतरोभिषिंचनेस्याद्ध्यास्यार्द्रं कमाहरयेन्मन्मयेनेत्येके नोदक
माहारयेदथ समावृत्तो ध्येयनो सांवृत्तिश्चात्राधिकानास्तमित आदित्य उदकान
यनं विद्यते सांतयित्वा भोजयेच्छुक्लि विषयेणाद्भिरवराध्यैनावसथं दद्यादु
परिशय्यामास्तरणोपधानं सावस्तरणमभ्यंजनं चान्नं संस्कांतरिमाहूय ब्री
हीन्यवान्वा तद्रूपान्निर्वपेदुद्धृत्तान्पन्नान्यवेक्षेतेदं भूयाइदं भूयादिति भूयउत्थरेसे
वं ब्रूयाद्दृषतोनावानान्नमश्याद्दोषेण नामीमांसमानेस्यमीमांसितस्यवापुप्मानं
हिंसितस्य भक्षयतीति ब्राह्मणं ॥६॥ स एष प्राजापत्यः कुटुंबिनो यज्ञो नित्यप्रत्त
तो योतिथीनामग्निः स आहवनीयो यः कुटुंबस्य गार्हपत्यो यस्मिन्पच्यते सोन्वाहा

यं पचन्नूर्जं पुष्टिं प्रजां पशून्निष्टापूर्तमिति गृहाणामस्मा इति यः पूर्वीति पेरस्मा इति पय
सोपसिक्तमन्नमग्निष्टोमसंमितं सर्पिषाभ्यक्तं संमितं मधुनातिरात्रसंमितं मांसेन द्वा
दशाहसंमितमुदकेन प्रजा वा आपिरायुष्मन्त्यः प्रिया आप्रियास्मा इति पयः स्वर्गं लोकं गम
यतीति तीर्थ्यं पूर्णपात्रं मध्ये दिने सायं मिति ददाति सर्वनान्येव तानि परं तु दितिष्वसु द्रवस्य
सर्वं तद्यत्सं वत्सं पिबा भाजयति सा दक्षिणा प्रशंसा यत्सं साधयति ते विद्युत्क्रमाय दु
पावर्तते सो वृश्चय इति हि ब्राह्मणमाहिताग्निं चेदति पिरभ्यागच्छेत्स्वयमेन मभ्युदेत्य
ब्रूयाद्व्रात्य क्वाभूतिं संजहोष्यामीत्य निसृष्टेन होतव्यमनं ति सृष्ट्वं तं जुहुयादक्षवा त्सीरिति
व्रीसोदकं ब्रो सनिर्वपं स्थितिपुरा ग्नि होत्रस्य होमाद्वुपांशु जप्त्वा सय थाते प्रियं तथास्त्व
ति ब्रासपथा ते कामस्तथास्त्विति ब्रासपथा ते निकामस्तथास्त्विति जपच्छादिसायम
हुतेग्निहोत्रे तिपिरभ्यागच्छेत्स्वयमेन मभ्युदेत्य ब्रूयाद्व्रात्य क्वास्तीत्सृज होष्यामीत्युक्ति

सूक्तेनहोतव्यमनतिसृष्टश्चेत् जुहुयाद्दोषं ब्राह्मणमाहैकरात्रं चेदतिथिन्वा
सयेत्पार्थिवांल्लोकानभिजयति द्वितीययांतरिक्ष्यांस्तृतीयया दिव्यांश्चतुर्थ्या
परावतोल्लोकानपरिमिताभिरपरिमितांल्लोकानभिजयतीति हि ब्राह्मणम्
समुदेतश्चेदतिथिरभ्यागच्छेदासनमुदकमन्नं श्रोत्रियाय ददामीत्येव दद्या
देवमस्य समृद्धं भवति ॥६॥ ॥ द्वितीयपटलः ॥२॥ सवर्णापूर्वशास्त्रविहितायां
यथर्तु गच्छतः पुत्रास्तेषां कर्मभिः संबंधो दायेनचाव्यतिक्रमश्चोभयोः पूर्ववत्या
मसंस्कृतायां वर्णान्तरे च मैथुने दोषस्तत्रापि दोषवान्पुत्र एवोदाहरन्ति पुत्र इति
ब्राह्मणमिदानीमेवाहमीर्ष्यामि स्त्रीणां जनकोनपुरा रेतोधाः पुत्रं नयति परेत्य
यमसादने तस्माद्भार्यां रक्षन्ति बिभ्यतः पररेतसः अप्रमत्ता रक्षत तंतुमेतं मा वः
क्षेत्रे परबीजानि वाप्सुः जनयितुः पुत्रो भवति सांपराये मोघं वेत्ता कुरुते तं

तुमेतमितिदृष्टोधर्मव्यतिक्रमः साहसंच पूर्वेषांतेषां तेजोविशेषेण प्रत्यवायो
नविद्यते तदन्वीक्ष्य प्रयुंजानः सीदत्यवरोदानं केयधर्मव्यपदस्यनविद्यतेवि
वाहेदुहितृमंतेदानं काम्यंधर्मार्थिभिर्यत्नेन तस्माद्दुहितृमतोविरथइज्ञानंदेयं तान्निपु
याकुर्यादिति तस्यां कश्यपशब्दः संस्तुतिमात्रं धर्मार्थिसंबंधयएकधनेनज्येष्ठत्वा
षयित्वाजीवन्सुतेभ्योदायविभजेहसमंक्लीबमुन्मत्तंपतितंच परिहायपुत्राभावे
संपिंडायः प्रत्यासन्नस्तदभावेआचार्यआचार्याभावेतेवासिहतातदप्येषुधर्म
वत्सेषुवोपभोजयेद्दुहितावासन्नभावेराजादायंहरेतज्येष्ठोदायादर्ईसकेदेश
विशेषस्वर्णवृषभ्णागावः एकंज्येष्ठभागःमज्येष्ठस्यरथः पितुः परीभांडंचगृहेलंकारो
भार्यायास्तालिधनंचेषसकेलच्छात्रेविप्रतिषिद्धं मनुः पुत्रेभ्योदायंव्यभजत्रि
सविशेषणश्रूयते तथापितस्मात्ज्येष्ठंपुत्रेंधनेननिरवसाययत्रिसेकवश्रूयते

तथापि निष्ठानुवादमविधिमाहुर्न्यायविदो यथा तस्माद्दृत्ता नयः पशूनां सह चरंति
तीतु तस्मात्तस्मात्तकस्य मुखं रेफायतीव तस्माद्दृत्तस्य श्रोत्रियस्य स्त्रीकामतमा विति
सर्वेपि धर्मयुक्ता भागिनोयस्त्व धर्मेण द्रव्याणि प्रतिपादयेज्ज्येष्ठोपि तमभागं कुर्वंति ॥
७॥ जायापत्योर्न विभागो विद्यते पाणिग्रहणादि सहत्वं कर्मसु तथा पुण्य क्रियासु द्र
व्यपरिग्रहेषु न हि भर्तुर्विप्रवासे स्त्रियाने मित्तिकेदाने स्तेयमित्युपदिशंत्येते न देश
कुलधर्मा ख्याप्योता मातुश्च योनि संबंधेभ्यः पितुश्चासप्तमात्पुरुषाद्यावता वा
संबंधो ज्ञायेत तेषां प्रेते शूद्रकोपस्पर्शनं गर्भान्त्वजलिप्रिया परिसंवत्सरान्मातापित्
रोर्वर्तेषु हतरिश्च भार्या परमगुरुसंस्थाया पांच्या कालमभोजनमातरव्यंजना
नि कुर्वते केशान्वकीर्य पांसुनाप्ये कवाससः सरद् वृगालस्त लंहुमुदकमुत्सि
चेयोतिर्यापविंशांहस्वं त्रिरप्रतीस्याग्राममुपयंति यत्तत्र स्त्रियआहुस्तत्कुर्वंतीतरे

२६

पुत्रैकैक एतद्देवोपविशंस्तस्मिन्काले मासाः केशश्मश्रूणि वापयेत् तेन समावृत्तो वा पश्येत् रत्नं विहारिण इत्येके वृत्तिमिनास्ति न शनो न ध्यमना दध्ः शय्योदकोपस्पर्शनम्
त्याकाले सांग वपहाध्यामीअनूचानः मनुष्यनिपुंध्वहं अहं षडुडंहूार शाहंवाग्गुरूध
नशान वर्जं संवत्सरं मांसरिपित माचार्य इत्येके ब्राह्मणान्भुञ्जीनमन्त्रवतः सर्नेदेस्य सेषु
भोजयेद्देशतः कालतः शौचतः सम्यक् प्रतिगृहीतृत दलिदानानि प्रतिपादयेय
स्याग्नो नहूयंते यस्य चाग्ने नदीयते न तद्भोक्तव्यं न क्षारलवण होमो विष्यते तथाय
ल्पसंसृष्टस्योह विष्यस्य होम उदीचीनं भस्मापोह्य तस्मिन् जुहुयाद्धुतमहुतं चाग्नौ
भवतीन स्त्री जुहुयान्नानुपेतश्चं नप्राशनाङ्ग्न्यानाह्मपतामवसोपदिसं वत्सरादि
त्येके यावता वा दिशो न प्रजानि पुरोपन पुनादित्येके वत्सप्यधिकारः शास्त्रे भवतीति सा
निष्ठा स्मृतिश्च ॥ ८ ॥ पटलः ॥ भिक्षणानिमित्तमाचार्यो विवाहो यज्ञो मातपित्रोर्बु

३ ॥ २६

भूपालसमेषु स्मृतिषु प्रलब्धमार्हतस्य नियमविलोपे तत्र गुणान्समीक्ष्य यथाशक्ति देवमि
त्रियवैश्यसर्यस्यतु भिक्षणमनिमित्तं न तदकिंचित्स्य तत्र कर्मब्राह्मणस्य याजनमध्यापनं
यज्ञोपयाजनं दानं प्रतिग्रहो दायाद्यं शिलोञ्छो मन्यत्राकेनाप्यपरिगृहीतं भूम्यादिआरण्य
कभूमिमूलफलादिस्तेनापि जीवनत्मकारश्श्रोत्रियस्य तिंवचनात् परिगृहीतमेतान्ये
वक्षत्रियस्याध्यापनयाजनप्रतिग्रहणानीति परिहाप्यदंडयुक्षापिकानिसत्रियस्य वै
श्यस्य च दंडयुपवर्जं कृषिगोरक्षावाणिज्यादिकनाननूचानमतिजं वृणीतेनपण्य
मानमयाज्यो न पीयानोपुप्येतत्योगायघोपापायमुपदिशन्ति तत्रापाप्रतिपत्तव्युत्पन्न
स्तायुधप्रकीर्णकेशप्रांजलिपराङ्मुखतानांमारणवधपरिच्छेदस्तेशास्त्रैरपि
गतानामिंद्रियदौर्बल्यादिह्यमानिपन्नानां शास्त्रानिर्विषमुपदिशन्नाथ यथाकर्मय
थोक्तं तस्य चेच्छास्वमतिप्रवर्तेरन्नुराजानगामयेद्धाजापुरोहितोपमपिकुर्यात्

सब्राह्मणान्नियच्छेद्बहुलं विशेषेण भयदास्य वर्जयस्यां मनश्चक्षुषोर्निबंधस्तस्याम्नाधि
नैलस्वाद्द्रियेतेसापस्तं बः नियमेरूपशोषयेद्दित्तरेषां वर्णानामाप्रत्संगाविप्रयोगात्स
म वेक्ष्य तेषां कर्माणि दंडाय प्रतिपद्येत न संदेहे दंडं कुर्यात्सु विचिंतकृतादेवप्र
श्नेभ्यो दंडाय प्रतिपद्येत्तेवं वर्तमानो राजो भो लोकावेभिजयन्निराक्षः पंथा ब्रा
ह्मणेनासमवीयस्य समेत्य तु ब्राह्मणस्यैव पंथा यानस्याधस्य भाराभिनिहतस्या
तुरस्यास्त्रियारत्तिसवै रेवदातव्यो विशिष्टपतित मृतोन्मत्तानां स्वस्तायनार्थिन
दातव्यः ॥१॥ धर्मचर्यया जघन्यो वर्णः पूर्वं पूर्वं वर्णमापद्यते जातिपरिवृत्ता
वधर्मचर्यया पूर्वो वर्णो जघन्यं वर्णमापद्यते जातिपरिवृत्तो धर्मप्रजा स्वपत्नी
दारेनान्या कुर्वीता व्यतराभावे कार्याग्न्याधेयादाधाने सतीकर्मभिः स
बध्यते येषामतरं गंसगोत्रायदुहितरं न प्रयच्छन्मातुश्च योनिसंबंधेभ्यो वं पुरुषील

शीलश्रुतारोग्याणि बुध्वा प्रजासहत्वकर्मभ्यः प्रतिपादयेद्ब्राह्मो विवाहः शक्तिवि
षयेणालंकृत्य दद्याद्दैवे दुहितृमत्विजे पुनोगावौ द्वे वा द्वे वे यज्ञं तंत्र सपालिते प्रति
पादयेन्निधेः कामान्सावेतौ तस गांधर्व्वा पभा शक्तिद्रव्याणि दत्वा वहेरन्स आसु
रो दुहितृमलः प्रापयित्वा वहेरन्स राक्षसस्तेषां त्रय आद्याः प्रशस्ता यथोयुक्ता विवा
हस्तथा पुत्राः प्रजा भवंति पुत्रेण लोकान्जयति पौत्रेणामृतमश्नुते अपपुत्रस्य
पौत्रेण ब्राप्नोति ब्रध्नस्य पिष्टपं दौहित्रस्तस्य तिं मुंचति प्रश्नापत्नं महद्र यं प्रात्सवेवा
स्तव्यपि कारणः पाणिमूढं ब्राह्मणेन नाप्नोति तमभिति ष्टताग्निं ब्राह्मणं चांत
रेणनातिक्रामेदनुल्लाप्य नातिक्रामेद्ब्राह्मणाश्च नाग्निमपश्च न युगपद्धारयेत्
ग्नीनां च संलिवापंवर्जयेदवचनाल्लाति मुखमग्निमाह्रीयमाणं ना प्रतिष्ठितं भू
मौ प्रदक्षिणी कुर्वीत पृष्ठतस्त्वाद्भिनः पाणिन संश्लेषयेत्सर्पभ्युदितो हनिना

स्मीयाद्भाग्यतो हस्तिष्ठेहस्तपामि निन्नुक्तो नोम्बात्वाग्यतआसीत स्नोभूत्वा उदकमु
पस्पृश्यवाचं विसृजेद्दानमितो: प्राणमायच्छेदित्येके स्वन्यं वा पापकं दृष्ट्वार्थं च वा
सिस्नापयिषन्नियमातिक्रमेवान्यस्मिन्दोषफळसंशयेन तत्कर्तव्यमेव मध्या
वानध्यायसंशयेन संशये प्रमक्षवद्भूपादामि निम्नुक्ताभ्युदितकुनखिपान्नूश्या
वदद्गद्विषिषुद्दिधिषुपतिपर्याहितपरिवेत्तृपरिवित्तपरिवित्तिंपरिविविदान
षु चैतरेतरास्मिन्नशुचिकर निर्वेषीगरीयान्गरीयांस्तस्यलिंगं परिलोत्याधमि
त्येके ॥१॥ चतुर्थः पटलः ॥५॥ सह देवमनुष्या अस्मिन्लोके पुरा बभूवुरथ देवाः
कर्मभिर्दिवं जग्मुरहीयत मनुष्यास्तेषां कर्माणि तथारभन्ते सह देवैर्ब्रह्मणाचा
मुष्मिंल्लोके भवंत्यथैतन्मनुः श्राद्धशब्दं कर्म प्रोवाच प्रजानिःश्रेयसाय च तत्र
पितरो देवता ब्राह्मणस्त्वाहवनीयार्थे मानिसमुत्तमहन्यभावास्यायां कर्तव्यं

स्पष्टमापस्तंबेन मासि मासि श्राद्धमपरपक्षस्योत्तमेहन्यपराह्णः श्रेयांस्तथा
परपक्षस्य जघन्यान्यहानि सर्वेष्वहःसु कृष्णपक्षस्य क्रियमाणे पितॄन्प्रीणा
ति कर्तुस्तु कालाभिनियमात् फलविशेषः प्रथमेहनि स्त्रीप्रायमपत्यं जायते
द्वितीये स्तेनास्तृतीये क्षुद्रपशुमांश्चतुर्थे ब्रह्मवर्चसिनः पंचमे पुमांसो बह्वपत्ये
भवा पत्यो न चानपत्यः प्रमीयते षष्ठेध्वशीलोक्षशीलश्च सप्तमे कर्षे राद्धिर
ष्टमे पुष्टिर्नवम एकखुरा दशमे व्यवहारे राद्धिरेकादशे कृष्णायसं त्रपुसीसं
द्वादशे पशुमांस्त्रयोदशे पुमांसो बह्वपत्या दर्शनीयापत्या युवमारिणस्तु भवंति च
तुर्दश आयुधे राद्धिः पंचदशे पुष्टिः तत्र द्रव्याणि तिलमाषा व्रीहियवा आपो मू
लफलानि च एतानि पात्रे प्रीणंति पितॄन् लोकविज्ञायते स्नेहवति त्वेवान्ने ती
व्रतरा पितॄणां प्रीतिर्द्राघीयांसं च कालं तथा धर्माहृतेन द्रव्येण तीर्थे प्र

२९

निपन्ने नसंवत्सरं गव्येन मांसेन प्रीतिभूयांसमितो माहिषेणैतेन ग्राम्यारण्यानां पशूनां
मांसं मेध्यं वा सपातं खड्गोपस्तरणे खड्गमांसेनानंत्यं कालं तथा शतरोहिताख्यः शी
तबलेर्मत्स्यस्य मांसेन तथा वाध्रीणसस्यैतेनारण्यानां पशूनां ॥११॥ मेध्यं मांसं व्या
ख्यातं प्रयतः प्रसन्नमनाः सृष्टो भोजयेद्ब्राह्मणान् ब्रह्मविदो योनुसाहवान्निगोत्र
मंत्रान्तेवास्यसंबंधान् मातुलसगोत्रर्त्विक्शिष्याचार्यरहितान् नाथापेक्षभोजयेद्गु
णहान्यां तु परेषां समुदेतः सोदर्योपि भोजयितव्य एतेनान्तेवासिनो व्याख्याता अ
थाप्युदाहरंति संभोजनीनाम पिशाचभिक्षा नैषा पितॄन्गच्छति नो त देवानिह व
सा चरति क्षीणपुण्या शालांतरे गौरिव नष्टवत्सा हैव संभुंक्ते दक्षिणा कुलात्कुलं
विनश्यतीति तुल्यगुणेषु वयोवृद्धः श्रेयान् द्रव्यवतश्च प्रेप्सन् पूर्वेद्युर्निवेदनं पर
द्युर्द्वितीयं तृतीयमामंत्रणं त्रिः प्रायमेके श्राद्धमुपदिशंति यथा प्रथममेवं द्वि

२९

तीयं तृतीयं च कार्यं सर्वेषु वृत्तेषु सर्वतः शेषं समवदायाश्रीयां दुदीच्यवृतिस्त्वा
सनगस्तानाहस्तेषु तिलाभि श्राद्धपात्रा न यं न तिला नु प्रकिरणं चोत्सरिष्याम्यग्नौ
च करिष्यामि सामंत्र यतेकामनुज्ञापतो काममग्नौ चक्रीयत्तामिसृतिस्त्र छुठ्यारे
ऽनुलुप्याच्च श्वपभिरपपातै श्वश्राद्धस्य दर्शनं प्रागुदंचौ विभज्जतेहं सः क्षीरादकंप्या
विदुषां शब्दासिध्यर्थं सानः पातु शरावली: वृत्तिराचारः परिचक्षते षु शिपिविष्टः
परितल्य गोम्यारूपीय मुनः स्येत्री कुष्ठी वृषली पतिः स्त्री व कुपी राजभृत्य साग्रहात्तो
सुलाब्राह्मण्याभिन्नेते श्राद्धे भुंजानाः पंक्तिदूषणाभवंत्यपाङ्क्त्याहारत्ति वेदाध्यायपं
चाग्नीस्त्रिसुपर्णोऽस्येवसामिकः श्रोत्रियान्वयसंतानः पंचैते पंक्तिपावनाः न चेनके
श्राद्धकु वरी तारव्येवाभोजनमासमापनाद ॥२३॥ विलपनं मापि लपिण्याकं मधु
मांसं च वर्जये दुष्टधान्यं शूद्रान्नं येचान्ये नाश्यसंमताः अहविष्यमन्नं तैलं क्षारं ये

नचैकोद्दिष्टेमास्यस्तिःमिपं अन्यज्ञोमेधां स्वर्गमुष्टिह्वादशैता विवर्तयेदघोनास्यु
परिजान्वाच्छाद्य त्रिषवणमुदकस्य रोन्नेनाग्निपक्वैरितीरघा यापगतस्य नाम
निकः संवत्सरं व्रतेचरेषेत्तदृशां चत्वारि ७ शानि मिलमिश्रा चूर्णसहोनिय आत्मबहि
र्ग्रामापुनश्च यः अनुचौरदेशी संस्कुर्वीति तत्र नैवानिदुग्यापि मे रत्नसांस्कि यते मुपमे
पुत्रभोज्यते तानि च भुक्तव स्योदद्यात् समुद्दितांम भोजयेन्नवा तद्गुणा यो च्छिद्र
प्रयच्छेतानि भुक्त्वव स्योद्दद्या दुवं संवत्सरं तेषां पुत्तमं को हलातेन कायमानं न
कारयेत्प्रतिपन्नं तस्योत्तराग्रे तु ब्राह्मणान्भोजयेदुभयोरन्य स्य लिब्राह्मणान्म
भुजानोन्मानेन पितृनियषुदिशोतिकृता कृतमन्त्र ऊर्ध्वमात्मनस्तस्मीहि वेदयं
तपितरः पुष्टिकामस्ति श्येण गौरसर्षमाणा चूर्णानि कारयित्वा तैः पाणिपादं
प्रक्षाल्य कर्णौ मरवं भास्य पंड्या तोनाति वाति तदा सनोऽजिनं वस्त्र स्यप्रथमः क

ल्मो दाक्षिणाभिमुखो वाग्यतोऽश्नुतीताननामुखं प्रत्वेवं मुखस्य भोजनं मातुरिक्षुपरिशामौ
दुंबरः अश्मसः सुवर्णनाभोभोजननियः प्रशस्तो न चान्येनाभिभोक्तव्या पावद्वासंप्स
न्नयन्नस्कंदयन्नस्पंदयन्नलाभितीहि ताभिजिहीतनावरूसंग्रासंग्रासिनसंग्गुहेन
च मुखशब्दं कुर्यात्सर्वाणि च नावधुनपादाचम्य नार्ध्रीपाणिधारयेद्दाप्रोदकीभावात
तोऽग्निमुपस्पृशोद्दिवा च न भुंजीतान्यत् मूलफलेभ्यः स्थालीपाकनुदेश्यानिवर्ज
येन्नेप्यमिति कंचश्राद्धं स्त्तिह वेद वदयात्।।८३।। सर्पिर्मांसमिति प्रथमः कल्पाभावे तै
लं शाकमिति मपासुबाधिकं श्राद्धेन कल्पेन सर्पिः श्राद्धिणान्माज यत्तिलानां
प्राणयेनोपापेनराक्कुयात तपादपासमुदेलांश्च भोजयेद्दशायुन आपूर्यमाणप
क्षेतिष्येण स्थालीपाकं श्रपयित्वा महाराज मित्राब्राह्मणं भोजयित्वा पुष्टिकामः
सिद्धं वाचयेद्देवमहरहरापरस्मात्तिप्याद्बोद्धिलीयत्रीऽश्वत्तीयएवमभ्युच्चयेन

संवत्सरं महातपोषं पुष्येयादिति एवोपवासआत्तते असां भोजनं वर्जयेद्दूस्मतुषा
घिष्ठानं च परस्य पादस्य प्रक्षालनं च जयेदधिष्ठानं च पादयोः प्रक्षालनं च जानुनि
र्वा साभाने जंघामानरेखैश्च्युनस्य छेदनवारनस्फोटननिष्ठीवनानि चाकारणा त्यन्या
न्यसेस्विच्छते यो का च धर्ममुत्केषुणी प्रतिपादयिता चासिर्प्यंता चातीर्पितानभयं
स्यात्संगृहीला च मनुष्याभ्यो का च धर्मान् प्रतिषिस्यान भोगानेव वर्तमानउभोलो
कावभिजयति ॥९४॥ पंचमपटलः ॥ चत्वार आश्रमा गार्हस्थ्यमाचार्यकुलमौनंवा
नप्रस्थमिति तेषु यथोपदेशमव्यग्रो वर्तमानः क्षेममगच्छति सर्वेषामुपनयनप्रभृति
समानमाचार्यकुले ब्रह्मचारि वा वासो बुधाकर्माणि यत्कामयेत तदारभेत सर्वेषा
मनुत्सर्गो विद्याया यथाविद्यार्थस्य नियमएतेनैवांतमनुप्रसुंजानस्याचार्याचार्य
कुलेशरीरन्यासः इति ब्रह्मचारि वासोध परिव्राजो तए व ब्रह्मचर्य वीतान्यत्र व्रजातिद्रव्यप

रिग्रहेषु च तस्योपदिशंत्यनग्निरनीकेतस्यादशर्माशरणो मुनिः स्वाध्याय उत्सृज
मानो वाचं ग्रामे प्राणवृत्तिं प्रतिलभ्यो पनिहो नीन्मुत्र चरेत् तस्य मुक्तमाच्छा
दनं विहितं सर्वतः प्रसादास मोक्षमात्मसास्त्रान कर्मणि अन्यसत्याचात्मनः पिकृता
कर्मसमारब्धेत्तिसर्वतः परिमोक्षमेके सत्यानृते सुखदुःखे प्रियाप्रिये वेदा
निमं लोकममुं च परित्यज्यात्मानमन्विच्छेद् बुद्धे क्षेमप्रापणमिति शास्त्रैर्विप्रतिषि
द्धं बुद्धे चेत्क्षेमप्रापणमिहैव न दुःखमुपलभेतैतेन परं व्याख्यातमथ वा
नप्रस्थः एव ब्रह्मचर्यवान्प्रव्रजति तस्योपदिशंत्येकाग्निरनिकेतस्यादश
र्माशरणो मुनिः स्वाध्याय उत्सृजमानो वाचं तस्यारण्यमाच्छादनं विहितं ततो
मूलैः फलैः पर्णैस्तृणैरिति वर्तयंश्चरेत् ततः प्रवृत्तान्यापो वायुराकाशं उत्तर
उत्तरः संयोगः ॥ ४ ॥ वानप्रस्थस्यानुपूर्व्यमेक उपदिशंति विद्यां समाप्य

दारंच माग्नीनाधाय कर्माण्यारभेत सोमावराध्यानि यानि श्रूयंते तेषूत्त
न्न तासि प्रतःस्वदारैः सहाग्निभिर्विहिर्यामाद्वसेदेको वाशीलोषनव
र्जपस्तव वस्त्रवासः सर्ध्यं न चातुर्ध्वं प्रतिग्रहीवादभिषिक्तश्च्यजद्गमान्ध
नेरपाम्पव्रषुपा सामिन्धनमभिमुख आदित्यमुदकमुपस्पृशेस्तवत्रौदको
स्यश्मना द्विर्षिः क्षारलवणमधुमांसानि च वर्जयेत्तस्य हृद्रूपात्राणामेक
उपादृशांतिपाकार्पभोजनार्थे वासीपरमुदात्रकोजानामेकैकमाराय
वराणि दृत्तारण्यमवतिष्ठेत तस्मारण्ये नैवहोमो वृत्तिः प्रतीक्षाघाद्नं
विहितयेषु कर्म सुपरो ग्रशाश्रवः स्तेकामाः सर्वचोपायसु सूत्रयाध्या
येन नारण्यमभ्यात्रौ वयंदग्न्यस्थेशर्प माकाशौ स्त्वयमनुपास्ति व्योशाय्या
सने च वेसस्य प्राप्तपुरापमनुजो नीयाद्धृम्यासमि कुचमसमे वत्त्वाते

णास्मायंप्रातरर्घ्यमाहरेत्ततोमूलैः फलैः पत्रैः स्तृणैरितियतयेश्चरेदंतंतप्रव
तान्पापोवायुराकाशइत्युत्तरेउत्तरः संयोगाद्विविशिष्टः ॥३६॥ अथपुराणश्लो
काउदाहरंति अष्टाशीतिसहस्राणियेप्रजामीषिरसशयः दक्षिणेनार्यम्णः पंथा
नंतेश्मशानानिभेजिरे। अष्टाशीतिसहस्राणियेप्रजांनेषिरसर्षयः। उत्तरेणार्यम्णः
पंथानंतेमृतत्वंहिभेजिरेरसूर्ध्वरेतसांप्रशंसापापिसंकल्यास्तियेयाभवंतियथाव
र्षं प्रजादानंदूरदर्शनंमनोजवतायच्चान्यदेवंयुक्तंतस्मात्श्रुतितः प्रत्यक्षफलत्वा
च्चविशिष्टानेतानाश्रमानेकेब्रुवतेत्रैविद्यवृद्धानांतुवेदाः प्रमाणमितिनिष्ठातत्रया
निश्रूयंतेयथाव्रीहियवपश्वाज्यपयः कपालपत्नीसंबंधात्उच्चैर्नीचैः कार्यमिति
प्रतिषिद्धाचारान प्रमाणमितिमन्यते यत्तुश्मशानमुच्यतेनानाकर्मणामेषोत्पुरु
षसंस्कारोविधीयतेततः परमानंतंफलमपरिमितंस्वर्गशब्दः श्रूयतेथाप्यस्यप्र

३३

जातिममन्तयाम्नायआह प्रजामनुप्रजायसेतदुतेमर्त्यामृतमित्ययापिसएवायं
विरूढः पृथक्प्रसवेणापुत्रभ्यनेहस्मृतेवापिसारूप्यंदेहलमेवान्यत्तेशिष्टेषुकर्म
सुवर्तमानाः पूर्वेषांसांपरायेणकीर्तिःस्वर्गंचविवर्धयंसएवमेवपरापरः परेषामाभूतसं
प्लवात्स्वर्गजितःपुनःसर्गेबीजार्थेभवंतीतिभविष्यत्पुराणेप्यापिप्रजापतेर्वचनंत्र
यीविद्यांब्रह्मचर्यंप्रजापतिंप्रधामपायसमनुप्रदानयएतानिकुर्वतेतेरूसहस्रे
रजोभूत्वाध्वंसतेन्यत्प्रशंसंनिंदितत्रयेपापकृतस्तएवध्वंसंतियथापर्णैनस्पेतेर्न
परान्हिंसंतिनैषामस्मिल्लोकेकर्मभिःसंबंधोविद्यतेतथापरस्मिन्कर्मफलेरप्या
पिप्रजापतेर्ऋषीणामिमयंसर्गःस्तेषांप्रकृतयःपराध्वलंसूपलभ्यंतस्यानुकर्म
वृषवेनतपसावासशरीरांतेवलंलोकंजयद्भिःस्वर्गलोकंजयतीतिसंकल्यासि
पिःस्यान्नततोऽन्यदमाश्रमाणां।।१८।।आख्याताःसर्ववर्णानांसाधारणावे

शेषिकयमीरास्तस्तु विशेषाद्दक्ष्यामोदक्षिणाद्वारं वेश्म पुरं च मापयेदंतः रस्यां परिवे
श्मतस्य पुरस्तादावसथस्तदा मंत्रणमिमाद्वसतं दक्षिणेन तु पुरं दाक्षिणादकु द्वारसमा
कार्यायपोभयं संदृस्येतबहिरंतरं च सर्वत्रैवाजस्त्राअग्नयः स्युरग्निपूजा च निसा
तथा गृहमेय आवंस्यश्रोत्रियावराध्यं न तिथीन्वासयेतेषां पूजाश्रयस्यात्मनः का
र्यालेभ्यो यथागुणमातसथमन्नपानं च विदधं सर्वाणी लक्ष्मस्याद्दुरु न मात्यांश्च ना
तिजीवेच्चास्य विषयेस्तुधा रोगेण हिमातपाभ्यां वावसीदेद्दभावा कश्चिसमाया
मध्येपिदेव नमुत्यमावोत्र्यामाप्तान्विवपे यथार्थान्स्युग्मांत्वैभीतकानायाविमुच्यः
सम्सदशीव्लादीवीतारः स्युः सर्वधर्माणिं स्वधर्मानुष्ठानानि यमेषु च युक्तः स्यात्स्मुप
यहणन्टणलगीतवादित्राणि राजा पीनेभ्यो न्यत्रेन विद्येरन्स्समरंदृष्टज्वा न चास्य
विषयेग्रामेरण्येवा तस्करभयं विद्यतेभलानामनुपरोधेन क्षेत्रं वित्तं च दद्द्या

ह्मणेभ्यो यथाहि मनंतांल्लोकानभिजयति ब्राह्मणस्वान्यपतिहीर्षमाणो राजा ह
न्यते तमाहु राक्षसं पापयज्ञो नंत दक्षिण इति ॥ ८ ॥ एतेनान्येप्यराव्याख्याताः प्रयोजे
नेयुध्यमानास्तनुसेजा ग्रामेषु निगमेषु चामात्येषु वेस्समशीलान्यमेधिर्युकुशल्वा
न्श्रेजायुक्तये निदध्यात् तेषां पुरुपास्तथा गुणा एव षु: सर्वतो योजनं नगरतस्करे
भ्यो रक्ष्यं कोशो ग्रामेभ्यः स्तत्र यन्मुष्यते तेस्तस्ताति दाप्यं धाम्यं तु क्रमवहारये
द्कारः श्रोत्रियः सर्ववर्णानां स्त्रियः कुमारस्य प्राग्व्यंजनेभ्यो येच विद्यापवित्रं
ति तपस्विनश्च येषमपराः शूद्रश्च पादावने तांघमूकबधिररोगाविष्टाश्च ये
व्यथाद्रिव्यपरिग्रहेर बुधिपूर्वमक्ल तो सुवा परदारमनुप्रविशन्कुमारिवाचा
बाधो बुद्धिपुर्वेतु दुष्टभावोदंड्यः संनिपातेवृते शिश्नछेदनं सवृषणस्य कुमा
र्यांतु स्वान्या द्यमवास्यो पराहांश्च के स्फोवा तत्र उद्धे मैथुनाचरितनिर्विषिसा

मिथ्योक्तस जेश्वरितेयथापुरं धर्मसंबंधोनस्पृगोश्रस्पृनीयांपरेभ्यः समाचुरी
तकुलक्षप्रहिंस्त्रीमदीयुतरंसुपदिशालितद्दिद्र्मदोर्बल्याद्धिप्रतिपन्नमनिशि
थ्यहिपरंतपाणेस्तव्यातिक्रमेपुनरुभ्रूवानरिकाग्नियमोरभणाहिवपीमानमु
दयएवमारभणादपपासान्नास्यभार्यः श्रद्धायांवध्यः शूद्रआर्यामिंदारंचास्य
कपयेत्सवर्णामांपन्नपूर्वायांसकृत्सान्निपातेपादः पतस्रेवमभ्यासेपादापादः
श्चतुर्थः सर्वजिकाधेदंनंशूद्रस्याचैधार्मिकमक्रोशातोवाचिपार्थिशाव्यामासा
सेनचसमीप्सवत्ताद्दंडताडनंपुरुषवधस्तेयभूम्यादानेपरदारानुप्रवेशेशति
स्यामारायवधमुश्रस्युनिरोधराचेतेषुब्राह्मणस्यनियमातिक्रमणमन्यवार
हत्तिवाधर्यस्तेयंभूम्यादानेपरंदारंनुप्रवेशेरतिस्वान्यादायवध्यश्चसुनि
रोधः।दासपापतेत्समापतोनाश्यआचार्यसाक्षिकरमातकाश्चभूसराजतित्रा

३५

णं स्युरन्यत्र वध्यात्॥७७॥ क्षेत्रंपरिगृहो यानाशं भावनात्फलं नामावेयः समृद्धः स्व
भाविनदर्पहार्ये विहीनः कीनाशस्य कर्मन्यासे दंड ॥७८॥ नं तथा पशुपस्यापरो
धनं चास्य पशूनां हितान्नजमानिनः कर्षयितसमून्नातिपतयेदर्पं रुध्यमारेण
नाशनेवात्ता भिभोवसत्रेत्समाराद्दरण्ये पशून्नुत्सृष्टान्ग्राममानीयस्वामिभ्यो
पस्त्रेत्सुनः प्रमादे सवृद्धं वरुध्यन्तत्तदुर्धनसूर्सरपरपरिग्रहमविज्ञानादद्द
नः एधोदके मूलफले पुष्पे शाक इति वाचा बाध्या निद्रु पोवासस्सः परिमोषण
मर्हः कामकृते तथा प्राणसंशये भोजनमाददानः प्राप्तनिमित्ते दंडः कर्मणि
राजा न मनः स्पृशाति प्रयोजपितानमलाकुलं त्रिस्वर्गनरक फलेषु कर्मसु
भागिनोयस्तुष्ठुवातास्मिन्फलविशेषः कुटुंबिनो धनस्येशावेतथारत्नुभूत
तासितेषु वैतेरन् विवादे वृत्यमेवा विनो धर्मेष्व विनिपातिनो लिंगता

३५

दैवेनेतिचिन्तितस्पुण्याहेग्नाविशेषामंतेराजषुसुभयत्नः समाख्यानेसर्वतु
पतेसुरव्यः सर्वसुभस्मन्त्रयादन्तेराजादर्पणमन्त्ररकः श्चात्राधिकःसा
पुरायेसुसेस्वर्गः सर्वभूतप्रशंसाच सानिष्ठया चिप्पास्त्रीसुत्रहेपुनाप
वर्णस्यवेदस्यशेषस्सुपदिशंसभाप्यान्वापवचननोसमुद्दतायनाश्चोत्रि
मायत्ताब्राह्मणायवृद्धाधर्मसमाप्तिः समाम्नातेनलक्षणकर्मणातुसमा
प्यतेतत्रलक्षणंत्रीभ्यःसर्ववर्णेभ्यःश्चधर्मशेषात्प्रतियादेवंवर्तमानः
सर्वान्लोकानभितयतिसर्वान्लोकानभिजयति॥२०॥इतिश्रीहिरण्यके
शीसूत्रेसत्यवि०शांतिप्रश्नः समाप्तः॥२७॥श्रीविंदुमाधवार्पणमस्तु॥
श्रीसांबसदाशिवप्रसन्नोस्तु॥३६०० शके १८०६ विषन्नामसंवत्सरे॥
रसुपनामिकसुंदरपंतेनकाश्यां॥लिखीतं॥ज्योतिर्विदोमेमयस्यस्वहादि

३६

रीसासवेषु न्सिकर्मसु सकर्मो भेभिनिमतेः॥ गुरुनमवेतु विपिसिसिरे
व विधेः फलमितिवादितफलाभावे पि विपिसिध्यर्थं अमुककर्मकरि
ष्य इतिसंकल्पः॥ शारीरक भाष्ये तु जन्माद्यस्य यत इति सूत्रे यतो वेमा
दि विषयव्याख्याने ब्रह्मणः सकाशोदवप्रपंचजातमुत्पन्नं॥ यथा मृदः स
काशात् उत्पन्नो घटः सोपादानमृदं असत्काजीवति प्रलियमाने पि मृदेव
प्रलियते॥ एवं ब्रह्मणः सकाशात् जातं जगदपि ब्रह्म अव्यक्ताजीवति प्रल
यमाने च ब्रह्मण्येव प्रलीयत इत्युक्तोत्तर शास्त्रसंदर्भेण ब्रह्मणि समन्वयात्
कं प्रतिपाद्य ब्रह्मार्पण बुध्येव कर्माणि कर्तव्यानीत्युक्तं॥ एतन्मते श्रीपरमे
श्वरप्रीत्यर्थं अमुककर्म करिष्यति संकल्पः॥

३६

[OrderDescription]
,CREATED=02.06.20 13:00
,TRANSFERRED=2020/06/02 at 13:07:44
,PAGES=73
,TYPE=STD
,NAME=S0003047
,Book Name=M-2972-SAMAY CHARIKA
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF

FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF

FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF

FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF

FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF

FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,